Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 135 (11933) | 1982 чылдың июнь 10, четверг | 1925 чылдан үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

ССРЭ-60

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИН—АМЫДЫРАЛГА!

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАНЫ ХАНЫЛАДЫРЫНЫҢ ОРУУНДА

ЭДЧ сессиязының XXXVI хуралы

БУДАПЕШТ. Социалистиг экономиктиг интеграцияның Комплекстиг программазының чүүлдерин амыдыралга боттандырбышаан, акы-дуңма чурттар экономиктиг болгаш эртем-техниктиг күчүзүн өстүрүп, беш чылдар планнарының онаалдаларын чайгылыш чок күүседип турар. Кады ажылдажылганы ханыладырының болгаш калбартырының айтырыгларын Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң июнь сесте Будапештиде ажыттынган сессиязының XXXVI хуралының киржикчилери чугаалажып турар.

Ук хурал чазактар баштыңнарының деңнелинде эртип турар. ЭДЧ кежигүннери чурттарның болгаш Югославияның делегацияларындан аңгыда, сессияның ажыдыышда хөгжүп орар каш-даа чурттарның делегациялары хайгаарыкчылар болуп киржип турар.

Венгрия Улус Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Д. Лазар хуралды ажыткаш, сессияның киржикчилеринге изиг байыр чедирген.

Сессия оон XXXVI хуралының хүн айтырыгларын көөрүнче кирипкен.

XXXV болгаш XXXVI хуралдарының аразындагы үеде Чөвүлелдиң ажыл-чорудулгазының дугайында ЭДЧ-ниң Күүсекчи комитединиң илеткелин дыңнаан.

1981—1990 чылдарның үезинде бүдүрүлгени улустар аразынга хөй талалыг специализастаарының болгаш кооперастаарының дугайында база атомнуг электростанцияларга ажыглаар дериг-херекселдерни бот-боттарынга бержириниң дугайында дугуржулганың канчаар боттанып турарының дугайында илеткелди хуралдың киржикчилеринге киирген.

1986—1990 чылдарда ЭДЧ кежигүннери чурттарның улус ажыл-агый планнарын аайлаштырар программаның төлевилелинге дараазындагы илеткелди тураскааткан. 1981—1985 чылдарның планнарын аайлаштырарының дугуржуп алдынган шугумун ёзугаар кады ажылдажылга талазы-биле хемчеглерниң канчаар боттанып турарының дугайында база кады ажылдажылганы калбартырының немелде аргаларының дугайында информация база ол илеткелде киирген.

1982—1990 чылдарда микропроцессорлуг техниканы ЭДЧ кежигүннери чурттарның улус ажыл-агыйынга хөгжүдер болгаш калбаа-биле ажыглаар талазы-биле кады ажылдажылга программазының төлевилелиниң дугайында илеткелди оон соонда киирген.

Киирген илеткелдерни пленарлыг хуралга чугаалажып эгелээн.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов сессияда чүве чугаалаан. Амгы сессияда бистиң чурттарывыска улуг ужур-дузалыг айтырыгларны чугаалажып турар-дыр деп, ол чугаалаан. Ол—келир беш чылда улус ажыл-агый планнарын аайлаштырарының чуруму, техника талазы-биле депшилгелиг чамдык адырларга бистиң демниг хөделиишкиннеривисти организастаары, эрткен чылдың түңнелдерин барымдаалааш, келир үеде ЭДЧ органнарының сорулгалары-дыр. ЭДЧ-ниң Күүскомунуң илеткелинде демдеглээни ёзугаар алырга, ажыл-агыйжы хөгжүлдениң байдалдары нарыыдаан-даа болза, акы-дуңма чурттар социалистиг экономиканың артык күштерлиинге даянып, кайызынга-даа ажыктыг кады ажылдажылганы ажыглавышаан, беш чылдың бирги чылының онаалдаларын колдуунда күүсеткен.

Сезен чылдарның эгезинде бээр капиталистиг делегейниң чөрүлдээлери дыка чидиглеп-ген, делегей байдалы дорайтаан. Каттышкан Штаттар удурланыштыр туржурунуң оруунда туруп алган, эвилелчилериниң политиказын бодунуң сорулгаларынга чагыртырын, хөгжүп орар чурттарның экономиказын болгаш социал структуразын бодунуң херегледеринге таарыштыр тургузуп алырын оралдажып турар.

Ол нарын байдалдарда Совет Эвилели тайбыңга ынак принципиалдыг политиканы чайгылыш чокка чорудуп, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң хүлээп алганы Тайбыңның программазын боттандырарын чедип алырын уламчылап турар. Бүгү акы-дуңма чурттар ол шугумга каттыжып болгаш ону деткип турарын бедии-биле үнелээр бис.

Боттарының техника-экономиктиг хамааржышпас чоруун быжыглавышаан, улам улуг сырый каттыжыышкынныг болуруп чедип алырының эргежок чугулазын сөөлгү чылдарның дуржулгазы социализм чурттарынга бүзүреткен. Ылгай көрүүшкүннүң болгаш албадаашкынның политиказын чорудар дээш оралдажыышкыннарга харыы кылдыр быжыг болгаш дең эргелиг экономиктиг харылзааларны хандырар сырый каттыжыышкын дугайын чугаалап турарывыс ол.

Дем каттыштырылга чурттарының улам сырый экономиктиг каттыжыышкынга негелдези чүгле даштыкы чылдагааннар ужурунда эвес болдур ийин. Улус ажыл-агыйын хөгжүлдениң интенсивтиг оруунче шилчидерин дүргедедириниң эргежок чугулазының уламындан ол негелде салдынып турар.

Хөй талалыг үндезинге планнарны аайлаштырарын онза ужур-дузалыг кылдыр көрүп турар бис деп, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы чугаалаан. Ол аайлаштырылга ам болур планныг үеде кады ажылдажылганың кол угланыышкыннарын тодарадыр болгаш бүгү дем каттыштырылгазынга ниити сорулгаларны шиитпирлээринге дузалаар ужурлуг.

Кайы-даа таланың сонуургалдыы адырларга күчүлерни чурттарга тургузары азы хөгжүдери-биле холбаалыг айтырыгларны дугуржуп алыры планнарны аайлаштырарының шиитпирлиг звенозу болур ужурлуг ийин.

Амгы үениң байдалдарында күштерни эртем-техниктиг депшилгениң кол угланыышкыннарынче, электрониканың эң чаа чедиишкиннеринге үндезилээш, энергияны, материалдарны, күш-ажылды камнаар техниканы, автоматчыдылга болгаш механизация херекселдерин бүдүреринге ажыглаар эртем-техниктиг үндезин баазаларны тургузарынче мөөңнээри бирга чергениң чугула херээ болу берген.

Одаар чүүл—чиг-эт айтырыгларын шиитпирлээри амгы үениң техниказын болгаш технологиязын нептередири-биле эң сырый холбаалыг. Одаар чүүлдү, энергияны болгаш чиг-эттиг чөп ажыглаар талазы-биле айтырыгларны ЭДЧ-ниң ээлчеглиг сессиязынга көөр дугайында саналды совет тала деткип турар. Дем каттыштырылгазынга электроэнергия бүдүрерин немей өстүрериниң перспективаларын атомнуг энергетиканы хөгжүдери-биле холбаштырып турар бис. Дериглерни бүдүреринге болгаш бержиринге кады ажылдажып тура, атомнуг электростанцияларны ЭДЧ чурттарынга тударын ынчангаш улуг ужур-дузалыг кылдыр көөр бис.

СЭКП ТК-ның чаа эрткен Пленуму бистиң чуртувуска агроүлетпүр комплекизин улам ыңай хөгжүдериниң айтырыгларын көргеш, Аъш-чем программазын бадылаанын билир силер. Ында төлевилеттинген сорулгаларны боттандырарын колдуунда-ла иштики курлавырларны мөөңнеп тура чедип алырын планнап турар. Кедээ ажыл-агыйның болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң материал-техниктиг баазазын улам быжыглаар, дараазындагы беш чылда база ол адырга хөй капитал салыышкыннарны бээр.

Боттарывыстың аргаларывысты улуу-биле ажыглавышаан, Аъш-чем программазын боттандырарынга ЭДЧ-ниң өске чурттары-биле кады ажылдажылга база идиг бээр дээрзинге идегел салып турар бис.

Социалистиг экономиканың мурнунда улуг болгаш нарын сорулгалар турар деп, Н. А. Тихонов түңнелинде чугаалаан. Амгы сессияның хүлээп алыр шиитпирлери оларны боттандырарынга идиг бээр. Дем каттыштырылга чурттарының чаңгыс эвии, сырый каттыжыышкынның быжыглаары, социалистиг интеграцияны хөгжүдери бистиң улустарывыстың чаагай чорууу, бүгү делегейге тайбың болгаш депшилге дээш ажыл-агыйжы тургузуушкунга улам ыңай чедиишкиннерже идегелдиг орукту ажыдып турар.

ЭДЧ сессиязының хуралы ажылын уламчылап турар.

В. ПЕТРУНЯ,
Е. ПОПОВ.
СЭТА-ның тускай корр.

Аъш-чем программазы—бүгүдениң херээ

ТҮҢНЕЛДЕРИ БАГАЙ ЭВЕС

Тыва АССР-ниң Садыг министерствозу бодунуң дузалал ажыл-агыйын сайзырадыр талазы-биле тодаргай ажылдарны кылып турар. Сукпакта дузалал ажыл-агый чери үре-түңнелдиг ажылдап турар апарган. 1981 чылда ук коллектив 95 тонна хаван, хой эъдин бүдүргеш, хөй-ниити чемненилгезинге ажыглаан болгаш садыг ажылдакчыларынга саткан. Ол ышкаш элээн хөй ногаа аймаан Кызылдың чурттакчыларынга садыглаан.

Амгы үеде ол дузалал ажыл-агый черинде 2000 чыгыы хаван бар. Оларның 1200 бажын семирти азырап турар. Оон ыңай ында 250 бора-тоолай, 580 хойну тудуп турар. Хойдан бир тонна хире дүктү кыргып алыры көрдүнген. Ол ышкаш ногаа өстүрер чылыдылга участогунда помидор, огурец дээш өске-даа ногааларны өстүрүп турар.

Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунуң дузалал ажыл-агыйының ажылын улам экижидер сорулга-биле ажылчыннарның ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп, ында ажылдап турарларны эки шынарлыг чуртталга бажыңнары-биле хандырган. 50 орунну ясли-садты туткаш, ажыглалга киирген.

К. ХЕРТЕК.

ХООЧУН ХОЙЖУ

«Торгалыг» совхозтуң хоочун хойжузу Долбаа Моңгуш чер-чер Советтеринге соңгулдаларга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш кызымак ажылдап турар. Ол чазаглап көжер мурнунда кыштаанын үүрмек септелгезин дооскан.

Дуржулгалыг малчын бо чылын төрүүр тогду хойларының 100 бажынга онаапшыр 91 хураганны камгалап, өстүрген. Хоюнун күш-деңгели эки. Д. Моңгуш ам чайгы одарларга малчын эки семиртип алырынга белеткенип турар.

Чоза бригадазының хойжулары Долбаа Осурбаевич Моңгушту район Совединиң депутадының кандидадынга депшиткен.

Н. ДАМДЫН.
Өвүр район.

Бистиң кандидаттарывыс

МУРНАКЧЫЛАРГА БҮЗҮРЕЛ

Улус депутаттарының чер-чер Советтеринге депутаттарның кандидаттары соңгукчулары-биле ужуражып турар. Район, хоорай, кедээ Советтерге депутаттарның кандидаттарынга чон эң төлептиг оолдар, кыстарын адаан. Оларга ыракты Тожудан—«Тоора-Хем» совхозтуң мурнакчы саанчызы Мария Бириней, Сыстыг-Хемде харылзаа салбырының начальниги Лидия Чымба, районнуң амыдырал хандырылга комбинадының даараныкчызы Өнер Моңгуш болгаш оон-даа өскелер хамааржыр. Олар — мурнакчылар. Чижээ, М. Бириней чаңгыс ол фермада 20 ажыг чыл саанчылап турар. Эрткен чылын ол бедик көргүзүглерлиг ажылдап, чылда районда ортумак деңнелден ийи катап хөй сүттү саап алган. Ажылының арга-дуржулгазын М. Бириней аныяктарга күзелдии-биле дамчыдып турар.

Өнер Моңгуш — Тоора-Хем кедээ Совединге депутаттың кандидады, комбинаттың мурнакчы даараныкчыларының биреэзи. Депутатка кандидаттың ажылдап турары цехтиң даарап үндүрүп турары продукциязының шынары эки.

Л. АРАКЧАА.

1978 чылда Балгазынның кедээ профессионал-техниктиг училищезин дооскаш, Роман Чалзып төрээн сууру Элегесте Тока аттыг совхозка механизаторлай берген. Бо үениң иштинде ол күш-ажылга ынак, эдилээн техниказынга камныг чорууну көргүзүп, планның онаалдазын доктаамал ажыр күүседип келген.

ЧУРУКТА: механизатор, депутатка кандидат Р. Чалзып.
В. КАРА-САЛДЫН фотозу.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

ХОЖУДААШКЫННЫ ДАРЫЙ ЧАЙЛАДЫР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиуму республиканың тускайжыткан совхозтарында картофель болгаш ногаалар тарып өстүрер талазы-биле ажылдың байдалын ээлчеглиг хуралынга шыңгыызы-биле сайгарып көрген.

Республиканың картофель болгаш ногаа өстүрер талазы-биле тускайжыткан совхозтары СЭКП обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Республиканың ажыл-агыйларынга картофель болгаш ногаалар бүдүрериниң көвүдедир хемчеглер дугайында» 1980 чылдың декабрь 29-та хүлээп алган доктаалын күүседир талазы-биле чамдык чогуур ажылдарны кылып турары демдеглеттинген. 1981 чылда совхозтарның ниити картофель шөлү 545 гектарга өскен, ниити чыышда 1980 чылдыындан 5,2 муң тоннага хөй болган. Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Улуг-Хем, Кызыл районнарның ажыл-агыйлары ээлээн хөй дүжүттү алган. Каа-Хем, Кызыл районнар ногааларының ниити чыылдазын улгаттырган. «Ленинчи орук», «Кызыл тараачын» совхозтар картофельдиң, «Кара-Хаак», «Барлык» совхозтар ногааларының дүжүттерин пландан ажыр алгылаан.

Моон-биле чергелештир элээн хөй тускайжыттынган совхозтар доктааттынган даалгаларны күүседир талазы-биле организастыг болгаш ажыл-агыйжы хемчеглерни чедир чорутпааныындан дыка хөй продукция чедир алдынмаан. Картофельдиң гектардан ортумак дүжүдү «Бурунгаар» совхозка дөңгүп-ле 9 центнер, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозка — 12, «Енисей»-ге—13, «Октябрь 30 чылын»-га—23, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозка—29, Тока аттыг совхозка —35 центнер болган. Элээн хөй совхозтарга ногаа дүжүдүнүң байдалы база ындыг болгулаан.

Картофельдиң болгаш ногааларның чавыс дүжүттүг болуп турарының кол чылдагааннары совхозтарның удуртукчуларының болгаш специалистериниң ол культураларны тарып өстүрериниң агротехниказынче эвээш кичээнгей салып, дараалаштырылгазын таарыштырбайн, чажар нормазы, хуусааны болгаш суггарылга чурумун сагывайн турарында. Органиктиг, минералдыг чемишчидилгелерни эвээш ажыглап, бок үнүштер, хоралакчылар болгаш аарыглар-биле демиселди кошкак чорудуп келген. Тускайжыткан бригадалар болгаш звенолар чамдык ажыл-агыйларда чок, аккорд-шаңнал төлевир системазын ажыглавайн турар. Хөй-хөй ажыл-агыйлар боттарын үрезин-биле хандыртынмайн турар. Чамдык ажыл-агыйларда шыгжамыр-кадагалалдың багайындан картофель үрезининиң чидирии хөй болган. Картофель шыгжаар 10 объектиден чаңгызы-даа туттунмаан.

Үстүнде четпестерден чамдык ажыл-агыйларның удуртукчулары бо чылын чогуур түңнелди база кылбаан. Июнь 1-де байдал-биле алырга, республиканың совхозтарында картофель олуртулгазы 77,3 хуу, ногаалар олуртулгазы 14,3-ле хуу күүсеттинген. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхоз капуста рассадазы өстүрбээн, «Бурунгаар» совхоз 46 гектар помидор, капуста тарыыр тургаш, чүгле 2,5—3 гектарга рассада өстүрүп алган, картофель олуртур планы күүсеттинмээн. Каа-Хем районнуң совхозтарында, «Улуг-Хая», СЭКП-ниң XXII съездизи, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтарда ногаа олуртуру саадаан. Тока аттыг, «Октябрь 30 чылы» совхозтарда агротехниканы хажыдып турар.

Картофель болгаш ногаалар бүдүрериниң даалгаларын күүсетпейн турары дээш чамдык совхозтарның директорларынга шыңгыы харыысалга хүлээткен. Тускайжыткан совхозтарның директорларынга рассада чок культураларның тарылгазын 3 хонукта, капуста болгаш помидор рассадазын июнь 15-ке чедир тарып олуртурун, ногаажыларга аккорд-шаңнал системазын ажыглаарын, картофель болгаш ногааларның бүгү ажаалдазын чогуур үезинде организастаарын, картофель шыгжамырларының тударының болгаш белеткээриниң планнарын күүседирин даасан.

Картофель болгаш ногааларны тарып олуртурунуң, чайгы ажаалдазының, күскү ажаап алыышкынының чорудулгазын доктаамал контролдаарын Кедээ ажыл-агый министерствозунга Министрлер Чөвүлели даасан.

КОСМОСТУҢ МААДЫРЫ-БИЛЕ УЖУРАЖЫЫШКЫН

Дүүн СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдылгазының бажыңынга өөрүнчүг ужуражылга болган. Республика найысылалының төлээлери бистиң аалчывыс —космонавтарның алдарлыг отрядының төлээзи, Совет Эвилелиниң Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Г. В. Сарафановту чылыы-биле уткуп хүлээп алганнар.

ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы-биле ужуражыышкынны СЭКП Кызыл хоорюкомунуң секретары Г. Ш. Моңгуш ажыткаш, чыылганнар-биле аалчыны таныштырган, аңаа сөс бээрге, чыылганнар космостуң маадырын адыш часкаашкыны-биле уткааннар.

Октаргай делгеминиң маадырлыг чагырыкчыларының чымыштыг болгаш хүндүлүг ажыл-ижиниң дугайында Г. В. Сарафановтуң чугаазын ужуражылганың киржикчилери улуг сонуургал-биле дыңнааннар. Амыдырал-чуртталгазында онзагай, уттундурбас болуушкун — «Союз-15» корабль-биле октаргай делгеминге ужуткан хүннериниң дугайын Геннадий Васильевич Сарафанов чыылганнарга чугаалаан. Ол кайгамчыктыг болуушкун 1974 чылдың август 26-да болган. Чаа совет космонавтылар Г. В. Сарафанов биле Л. С. Демин оларның аттары бүгү делегейге орай кежээ билдине берген. Г. В. Сарафанов — Саратов облазы чурттуг, мергежили — шериг ужудукчу, космонавтар отрядынга 1965 чылда кирген.

Космос делгеминге олар ужудуушкунунуң янзы-бүрү үе-чадазында корабльдиң башкарылга техниказының, бүгү системаларының ажылдаарынга шенелде-хыналдаларны база «Салют-3» автоматтыг станция-биле оон чоокшулаштырылгазынга хайгааралды кылганнар. Дүнеки үеде хонуушкун кылыр космос кораблиниң дилээриниң болгаш чайладып кежүрериниң аргаларын бир дугаар ажылдап кылганы-биле ол ужудуушкун онзагай болган. Чер кырынга оларны кур черлерниң баштайгы чагырыкчылары уткуп алганы космонавтыларга өөрүнчүг болган.

Амгы үеде Г. В. Сарафанов болгаш оон өөрү космосту шиңгээдип алырынга хамаарышкан шинчилел болгаш хайгаарал ажылдарын Сылдыс хоорайда улам ханызы-биле кылып чорудуп турар. Эртемниң чедиишкиннери тайбыңның херээнге, бүгү кижи төрелгетенниң, совет улустуң бай-шыырак амыдыралынга бараан болзун дээн күзел-сорукту олар мурнунда салганнар.

Ужуражылганың киржикчилери Г. В. Сарафановка болгаш бүгү космонавтыларга чаа-чаа чедиишкиннерни күзээн.

Аныяктар космонавтыга чечектер тудускан.

Бистиң корр.

Даштыкыдан сөөлгү медээлер

КНО: боо-чепсекти эндере бүдүрерин кыңчыктырбас

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА-ның тускай корр.). Ында КНО-нуң Кол Ассамблеязының боо-чепсекти дүжүрер талазы-биле ийиги тускай сессиязы ажыттынган. Оон ажылында ол делегей ниитилежилгезиниң кежигүнү 157 чурттуң албан ужурунда делегациялары, а ол ышкаш делегейниң дыка хөй чазак эвес организацияларының төлээлекчилери киржип турарлар. Совет делегацияны СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко баштап турар.

Ол ат-алдарлыг делегей чыыжы амгы үениң эң чугула айтырыын шиитпирлээринге — боо-чепсекти, хамыктың мурнунда ядролуг чепсекти эндере бүдүрерин соксадырынга, боо-чепсекти херек кырында дүжүрерин болгаш дайын айыылын эвээжедирин чедип алырынга идиг кылыр ужурлуг. Ливанга удур Израильдиң улам калбарып турар агрессиязы, Фолкленд (Мальвина) ортулуктарынга холбаштыр империалистиг күрүнелерниң кажар үүлгедиишкиннери оон чугаалажып көөрүнге киирген айтырыгларының эң чугулазын база катап бадыткап турар-дыр. Сессияны ажыткан оон даргазы И. Киттани (Ирак) болгаш оон соонда чүве чугаалаан КНО-нуң чиңгине секретары Х. Перес де Куэльяр-даа делегейге тайбыңга болгаш айыыл чок чорукка кыжаныышкынның улгадып турарын бадыткаан дүвүрээзинниг болуушкуннарның, айыылдыг боо-чепсектиг чөрүлдээлерниң үезинде КНО-да санал-онал солчуушкуннарының эгелээнин демдеглээни ынчангаш таварылга эвес.

Боо-Чепсекти дүжүрериниң талазы-биле баштайгы чыыштың соонда эрткен дөрт чылдың иштинде бо талазы-биле кескү бурунгаарлаашкынның чедип алдынмааны сессияга кылдынган баштайгы саналдарга демдеглеттинген. Ол хамаан чок, боо-чепсекти эндере бүдүрериниң темпизи улгаткан.

Ол кымның буруузу-биле боол турары эки ондунгир. Каттышкан Штаттар бо айтырыглар талазы-биле чугаалажыышкыннар кылырын шуут соксаткаш, боо-чепсекти эндере бүдүрер талазы-биле бодунуң хемчээлиниң талазы-биле деңнээр чүве чок программазын боттандырып эгелээн. Совет Эвилелиниң болгаш өске-даа социалистиг чурттарның оралдажыышкыннарының ачызында, а ол ышкаш Барыын Европада база Каттышкан Штаттарның бодунда-даа дайынга удур шимчээшкинниң албадаашкынындан Рейганның администрациязы стратегтиг боо-чепсектерни кызыгаарлаарының болгаш кызырарының дугайында чугаалажыышкыннар кылырынга чөпшээрелин берген-не харын. Делегейниң хөй-ниитизи ындыг чугаалажыышкыннарны катап кылыр шиитпирни сеткил ханыышкын-биле уткуп-хүлээп алган. Х. Перес де Куэльяр бодунуң чугаазынга сөөлгү үеде болуушкуннарда «ол идегелди быжыктырып турар демдектерни» демдеглээн. Боо-чепсекти эндере бүдүрерин кызыгаарлаарынче ийи таланың амгы үеде бурунгаар шимчеп эгелеп болурунуң перспективазынга изиг байыр чедирер ужурлуг деп ол чугаалаан.

Ынчалза-даа АКШ-тың администрациязының даштыкы политиктиг угланыышкыны болгаш практиктиг ажыл-чорудулгазы чугаалажыышкыннарже ажыл-херекчи ёзу-биле эгелеп кирер болгаш оларга тодаргай түңнелдерни чедип алырынга оон шын-на күзелдиинге чигзиниишкинни болдуруп турар. Шериг-стратегтиг күш талазы-биле тургустунган дең байдалды өскертир, шериг талазы-биле артыкшылдыг чорукту чедип алыр эчис сорулгалыг кылдыр Вашингтоннуң кылганы чаңгыс талалыг саналы ындыг чигзиниишкинни болдуруп турар.

Вашингтоннуң чазааның ажыглап, делегейниң хөй-ниитизиниң ханы дүвүрээшкинин болдуруп турар «кызыгаарлаттынган» ядролуг дайын дугайында, массалыг узуткаашкынның чепсээн ажыглаар чөрүлдээге тиилеп болурунуң аргаларының дугайында айыылдыг доктриналары база-ла ол дугайын чугаалап турар.

И. Киттани сессияның баштайгы хуралынга боо-чепсекти дүжүрери дээш бүгү-делегей кампаниязының эгелээнин байырлыг ёзу-биле чарлаан. Оон сорулгазы —делегейниң хөй-ниитизиниң санал-оналын ядролуг кыжаныышкынны баш удур болдурбазынче угланган базымнарны деткииринче бүгү хемчег-биле мөөңнээри боол турар. Боо-чепсекти эндере бүдүрериниң чылдагааннарының болгаш уржуктарының дугайында дайын кыжаныышкынының херекке албазының, «кызыгаарлаттынган» ядролуг дайынның бүгү доктриналарын агартырының оралдажыышкыннарының айыылдыының дугайында информацияларны эң-не калбаа-биле нептередириниң хемчеглерин кампания үезинде алыр ужурлуг.

Сессия хүн айтырыын бадылаан.

Г. ШИШКИН,
В. ВАСИЛЕЦ,
Е. МЕНКЕС.

ПНОМПЕНЬ. 80 чылдарга СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажылдап кылганы Тайбыңның программазын, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң кедүргени ССРЭ-ниң тайбыңга ынак саналдарын Кампучия Улус Республика бүрүн деткип болгаш чүүлдүгзүнүп турар. Ол инициативалар — Совет Эвилелиниң чаагай тура-соруунуң чырыткыланчак херечизи, тайбыңче ядролуг дайынның болдурбазынче оон чайгылыш чок чүткүлүнүң илерели-дир деп. Кампучияның Улусчу-революстуг партиязының ТК-зының Политбюрозунуң кежигүнү, Кампучияның даштыкы херектер министри Хун Сен медеглээн.

• • •

МАДРИД. Чурттуң НАТО-га кирер деп турарынга Испанияның демократтыг күштери удурланыышкынның күчүлүг чыскаалдары болгаш митинглери-биле харылзаан. Мадридке болгаш Барселонга хөй муң кижилиг чыскаалдар болуп, оларның киржикчилери чуртун Соңгу-атлантика блогунга киирбес деп шиитпирлиг сөзүн медеглээн.

Ажылчыннар болгаш тараачыннар, студентилер болгаш албан-хаакчылар, интеллигенцияның болгаш шажынчы бөлүктерниң төлээлекчилери, демократтыг организацияларның удуртукчулары АКШ-тың шериг-агаар баазазы турар Торрехон-Деардоска испан найысылалдан колонналарлыг чеде берген. Дайынга удур голланд шимчээшкинниң төлээлекчилери база чыскаалга киришкен.

• • •

КУВЕЙТ. Ливанга удур Израильдиң агрессиязын соксадыры-биле бүгү-ле эргежок чугула хемчеглерни доп-дораан алырынче делегей ниитилежилгезин Сауд Аравиязы кыйгырган.

Араб Чөөн чүктүң, Африканың, Азияның, Барыын Европаның болгаш АКШ-тың күрүнелер баштыңнарынга Сауд Аравиязының хааны Халедтиң чорутканчагаазында Ливанга удур Тель-Авивтиң агрессчи үүлгедиишкиннери ол кавы девискээрге дүшкүүрлүг чоруктуң калбарарынга идиг берип турар болгаш ол чорук эң-не айыылдыг уржуктарга чедирип болур деп чугаалаан. Ливан черде ханныг өлүрүкчү кемниг үүлгедиишкиннерни кылып турар израиль сионистерни кыңчыктырбазының мырыңай эргежок чугулазын документиде онзалап демдеглээн.

• • •

ВАШИНГТОН. Бо чылдың майда АКШ-ка ажыл чокталыышкынының деңнелиниң дугайында албанның сан-медээлерин ында парлаан. Ону ёзугаар алырга, амгы үеде 10,5 миллион американнар ажыл чок болуп турар. Ажыл чоктарның саны үргүлчү өзүп орар болгаш дайын соондагы бүгү үеде эң бедик деңнелде четкен —ажыл кылып шыдаар чонунуң 9,5 хуузу болган.

Администрацияның чуртта «артык кижилер» санының өзеринге чедирип турар политиказын профэвилелдерниң база чамдык өске-даа хөй-ниитичи болгаш политиктиг ажылдакчылар улам шыңгыы шүгүмчүлеп турар. Чурттуң профэвилел ажылдакчылары кижилерни ажыл-биле хандырарының тодаргай программазын ажылдап кылырын конгрессттен удаа-дараа негеп келген.

(СЭТА).

Тувинская ... библиотека

Бистиң кандидаттарывыс

ЧОНУНГА БАРААЛГААШКЫН

Депутат — чоннуң чоргаарады, оон эрге-ажыын камгалаан төлээзи. Чогум-на ындыг кижи аравыста чурттап, ажылдап чоруур. Ону Сарыг-оол Аранчааевич Артына дээр.

1956 чылдың чайында өөреникчилер-биле кады үжен ажыг аныяктар сиген кезип турган бис.

Бир-ле хүн, дүштеки чем үезинде, Сарыг-оол девиржиткен халдып келди. Ленин аттыг колхозтуң комсомол комитединиң секретары бисти сергедиппен, чалгын-чакпа болу берген. Оң алды-ла харлыг политиктиг удуртукчунуң сөзү шымырак-ла болган.

Комсомол удуртукчузу — дүүнгү школачы. Бригадавыска районнуң база иштики политиканың, делегей байдалының дугайында лекция кылып, хөй-ле чүвени сонуургаткан. Адак соонда ажылывысты бодуу үнелээн. Тос саат кылып алган бис. Олар кестүп турдулар. Кезип алган сиген-ширбииливиске чоргаарланып турдувус. Комсоргка оон өске мактанып тар чүвезис чок турган. Хүн Убса-Хелдиң ындынче кудургайлап чүглүп бар чорда, эш-өөрүмнү командылап үндүм. Сарыг-оол соксадып каан. Бригадамны чыып алды.

— Эргим эштер! Мынчаар чурттап хоржок. Кадыырлыг беш кижи херек. Өскези мээң соом-биле!—деп айтыышкын берди. Комсорг беш оолду Оруккунуң кулузувуниче ураа ладышкан. Кестинген чаш ногаан кулузунну элезиниинг дазырга дажыглап эгеледивис. Аныяанда ындыг боор. Бот-боттарывыс мурнуп булаажып, ажыл кылыксаар. Дойлуп-ла тур бис. Ажыл хайныш турда, кезек оолдар, кыстарны даргавыс кыйгыра берди. Чаш кулузунну бот-боттарынга канчаар кожарын айтып тур ийин ол. Чинге-чинге споттарны кожуп-ла тур бис. Кезек-кезек чадыглар апарды. Ол болза кандыг-даа ширтек-дөжек херек чок нулузун хевистер болу берген. Чамдык споттарны улгаттырыштарывыска, кажаа курлары апарган. Комсоргтуң удуртулгазы-биле оон ийи барак тудуп алдывыс. Бирээзинге оолдар, бирээзинге кыстар чурттаар.

Сарыг-оол дарга чүс ажыг километрни эртип чораан, биске ынчаар сургакчылап, он ажыг хонукта бистиң-биле кады ажылдаан. Агитхуудусту хүннүң үндүрүп турган. Чечен сөстер «согажылаан» одуруглар аныяктарның сеткил-чүрээнде бөгүн безин артып калганын дыңнаарга, дыка-ла өөрүнчүг болур-дур.

Оон чурту машина-трактор дыкмирээн, хойлуг-малдыг О. Шынаа. Оон ажыл-ижи чымыштыг. Улус депутаттарының О. Шынаа кедээ Совединиң күүсекчи комитединиң даргазы. Кылып турар ажылы-ла ол, бүгү хан-дамырында тудушкан, ол чок болза, кандыг иштп иженирин аайын тыппайн баар чыгы. Ажылынга бүгү чүрээвден бердингениң бодаарга, хөйнү көрген, «кедүрбээн хөнээ чок», амыдыралдың хөй чажыттарын билир, мергежээн кижи-дир деп бодалга доораан кижи келги дег. Ындыг-даа болза оон аныяа кончуг. Сарыг-оол Артына Ленин аттыг колхозтуң комсомол комитедин 1956 чылдан 1967 чылга чедир удуртуп келген. Ол-ла чылдан бээр Советтер ажылынга бо хүннерге чедир ажылдап чоруур.

1967 чыл. Аныяк дарга Берт-Даг кедээ Совединиң ажылчы чоннарының идегел, бүзүрелин хандырар дээш амыр-дыжын харамнанмайн ажылдап эгелээн. Корум-чурум тудукчулары — улусчу дружиналарның ажылын холга алган. Ыңчалзажок белен чүве турар эвес. Берт-Даг суурнуң ужу-бажынга арагалаашкын органызастаан, ажыл шагы үскен, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээн ийи-чангыс кижилер турган. Чогум-на ындыглар-биле чидиг демисел күүском кежигүннеринге таварышкан. Аныяк дарга Сарыг-оол Аранчааевич хөй-ниитиниң нужу-биле чүну-даа кылып ап болурун бодунуң практиказындан көрүп, билип алган. Оон ыңай Советтиң ажыл-чорудулгазында кол чүүл болза, кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезин кедүрери, чоннуң социал-культура болгаш амыдырал хандырылгазын экижидери болуп турар деп шын билиишкинге бүгү бодалдарын мөөңнеп алган. Кедээ Совет ажыл-агый, культура-тургузуушкунунуң херээн удуртур талазы-биле чамдык ажылдарны кылып чоруткан. Оон түңнелинде чылдың чамдык планныг опаалдаларын кедээ Совет болгаш «Тес-Хем» совхоз багай эвес күүсеткен. Өске бүдүрүлге черлери, школа, эмнелге, ясли-сад, клуб, почта салбыры, магазиннер багай эвес ажылдап турар апарган. Тус черниң партия комитеди Советтерниң дарын аппарадын удуртуп болур деп Сарыг-оол Артынага партийжи бүзүредигин берген.

1973 чыл Сарыг-оол Аранчааевич Артынага онза өскерилгелиг чыл болган. Тес-Хем районунга чаа О. Шынаа кедээ Совет, «О. Шынаа» совхоз тургустунган. Өргеп чок черге чаа суурну холу-биле кылчып эгелээн. Чаа совхозтуң төвүн бут кырынга сайзырадыр сорулга салдынган. Хөй националдыг ажылчы чонну Сарыг-оол Артына баштай берген. Ында 96 депутаттар болгаш активчилер ажылдап турар.

Кедээ Советтиң девискээринде 4 депутаттар бөлүктерин тургускан. Депутаттар бөлүктериниң ажылынга Сарыг-оол Артына чогаадыкчы ёзу-биле дузаламжып, бөлүктерниң хуралдарын доктаамал эрттирип келген. Анаа мал ажылынга харысалганы бедидер дугайын кедүрүп, мал кыштаглаашкынынга белеткелдиң болгаш ону эрттирериниң талазы-биле айтырыгларны хүннүң чугула сорулгазы кылдыр көрүп турар. Оон түңнелинде совхоз кыштаглаашкынга органызастыг эки белеткенген, малының элүп хораар чоруу эвээжээн. Малдың чайгы семиртилгезин эки чоруткан. Он бирги беш чылдың бирги чылында болгаш 1982 чылында мал бажын өстүрер социалистиг хүлээлгезин күүсеткен. СЭКП Тес-Хем райкомунуң, райкүүскомунуң ажыл-агыйлар аразынга шилчиир Кызыл тугун ийи чыл иштинде салбайн келген. Бо 1982 чылда совхоз төрүүр 100 хойга онаштыр 93 хураганнарны камгалап алган. 1982 чылдың I кварталында районнуң мурнакчы совхозтарының бирээзи болуп, күш-ажылынга телептиг бедик адын сыкпаан.

«О. Шынаа» совхозтуң дирекциязында 3, кедээ Советтиң бодунда болгаш херээжеңнер чөвүлелинде беш дипломнар, беш Кызыл туктар сөөлгү ийи чылда чаалап алдынган. Суурнуң бүгү ажылчы чону мал чеми белеткелинге эки киржип, ниитиниң малынга эрткен чылын 88 тонна сигенни белеткеп берген. Ол ышкаш хөй кыргылдазынга органызастыг киржип, мал оолдаашкынынга херээжен чонну хөйү-биле киириштирген. О. Шынаа кедээ Советтиң органызас-массалыг ажылының деңнели бедик болганындан, оон баазазынга Тес-Хем, Эрзин районнарның Советтер ажылдакчыларының практиктиг семинарлары ийи удаа эртекени таварылга эвес.

Сарыг-оол Артына он ийи уругну холунга азырап өстүрген. Өскүс дуңмалары Кызылдың кедээ ажыл-агый техникумунуң 3 курузунда. Дмитрий—10 класста ада-иезин чоктавайн, тодут-догаа өөренип турарлар. Олардан ангыда он урууглут аныяк аданың улуг оглу Юрий 10 класста, Радик 9—класста, кайызы-даа чуруурунга кончуг ынактар, Амир—7, Долаан—5, Белек—4 класста, а Алим Кызылдың уран чүүл школазының музыка салбырында кончуг эки өөредилгелиг. Чойгана, Саян болгаш Аяна, Аян ийистер. Тыва кижиниң байы ажы-төлүнде деп улуг пазылыг улустар чугаалажыр, ол-даа кончуг-ла чөп. Өг-бүлениң херээжен ээзи Тамара Деспижековна уругларының кичээлдеринге олуржуп, ясли-садта уругларының амыдыралы-биле харылзаалыг төрелдерниң сүмелерин дөткээн, аныяк-иелерге бүзүнүп арга-сүмезин каттап турарынга магадаан мен.

Улус депутаттарының черчеп Советтерниң болгаш улус судьяларынга соңгулда кампаниязы чоруп турар. О. Шынаажылар Сарыг-оол Аранчаевич Артынаны Тес-Хем район Совединиң депутатызының кандидадынга бир үн-биле деппиткен.

М. ТИРЧИН.

ОРУЛГАЛЫГ МАЛ

III. САРЛЫКЧЫ ДАРЖАА

Даржаа Бөрзек-оолович кырлан кырынче чортуп үнүп келгеш, аъдындан оожум дүшкеш, бедик даш кырынга эптештир олуруп алган. Сарлыктар ол ынчаар-ла чаттыла берген, оожум оъттап чораан. Март ай эгезинде эртежик төрүттүнген бызаалар иелери-биле кады оъттап, шымыраш көк сигенни амырап чип чорааннар. Чоокта чаа төрүттүнгеннери оъттче шоолуг туралавайн, оон орнунга ээп аарып бодап, иелериниң чанында-ла ээртинип тургулааннар. Мырынай чаш чүвелер ындамында чыткылапкан, хүннүң чылыынга таалап удаан чыткаалар.

Чүс ажыг сарлыкты эки төрүдүп, бызааларын бүрүн четче-менди камгалап алыры белен эвес херек. Ынчангаш ол харысалгалыг үеде Даржаа Бөрзек-оолович уйгу-дыжын-даа бодавайн, төрүүр сарлыктарын дүне-хүндүс кадарып, хайгаарап, арга-дашче кажа бергеннерин дилеп, хозарларын баглап, кижеенеп турган, бызааларын эмзирип, карак кызыл ажылдап турган. Ам кодангда төрүүр сарлыктар колдуу төрээн, бызааларының шупту менди. Чүткүлдүг ажылының түңнели эки болганынга сеткил ханып, төрүүр 104 сарлыктан ынча бызааны алыр дээн хүлээлгезин күүсеттиниш болур хире апарганынга хоочун сарлыкчы иштинде өөрүп, чарыытыг эжи, аныяк кадарчы Владимир Таргыннын дугайын бодапкан. «База-ла эрес эр болдур ийин. Мындаа ужуражырымга, мендени бичии-даа хожудаваан кылдыр чугаалаар чорбажыкпе. Малы хүр, бызаалары шупту четче-мени».

Сарлыкчының ажылы өске малчыннарныындан чүтле берге боорда башка, бичии-даа чиледеп чок. Ынчалза-даа Д. Иргит он чыл иштинде ол ажылга мырыңай чаңчыгып калган. Ында-хаая шелээдеп алганда, ылаңгыя чайгы хүннерде сөөге шуут олура албастай бээр: тайганың чечек-шаапак чыттыг магалыгаагай агаарын хөрек долдур тыныы, сарлыктарының чанынга чоруксаазы келир. Коммунист Иргиттиң хүлээнген ажыл-херээнге кызымаазы мындыг факт база бадыткап турар. Ол «Бай-Тал» совхозтап онгу беш чылдың планныг даалгаларын бүрүнү-биле күүсеткен ийи сарлыкчының бирээзи болган. Өскези —база-ла дуржулгалыг кадарчы Дажу Хүрен-оолович Иргит. Ол чедиишкиннери дээш Даржаа Бөрзек-оолович ССРЭ-ниң Улуг ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезиниң хүлер медалы-биле база алдын шак-биле шаңнаткан.

Аъш-чем программазын — амыдыралга

—Өске малдарның чедип шыдаразы ырак тайга-сыннарда, кадыр-берт черлерде ажыглаттынмайн чыдар курлавырларны, одар-белчиирлерни чөп ажыглаарынга таарышкан магалыг мал бо-дур ийин—деп, чоокта чаа ужуражырымга Д. Иргит чугаалады—Чарыгдалы база эвээш-тир. Чүгле дуска, кадарчы кижиниң ажыл телевиринге чарыгдал үнер, ол-ла-дыр.

—Сарлыктың чүгле эъдин алыры-биле кызыгаарлаттынмайн, оон сүдүн саап, саржаг кылырга, мырыңай онза болдур ийин—деп, «Бай-Тал» совхозтуң директору М. Ооржак чугаавыска киришти. —Бисте сарлыкты саап өөренип турар малчыннар база бар. Бети дээрге, бо Даржаа Бөрзек-оолович безин эрткен чылын 30 килограмм саржагны сарлык сүдүнден кылгаш, саткан болгай.

Шын. Инек сүдүнге бодаарга, сарлык сүдү ийи-үш катап үскүр, хоюг. Сарлыктыг совхозтарга ук малды саап өөредип, чайгы каш айларда ажылдаар бичежек фермаларны тургузарының хемчеглерин алыр, сарлык саар кижилерниң материалдыг сонуургалын-даа, деткиир чүве болза, үнелиг продуктуну— саржагны хөйнү бүдүрүп ап болур арга бар. Ол дугайын мөңгүн-тайгажыларның дуржулгазы база бадыткап турар. Аъш-чем программазын боттандырарда, ажыглаттынмайн турар курлавырларны тып, ажыглаарын СЭКП ТК-ның май Пленуму онзалап айыткан болгай. Сарлык ажылдыг совхозтарның удуртукчуларынга, специалистеринге, малчыннарынга ол дорт хамааржыр-дыр.

Бай-талчылар сарлыктың дүгүн кыргып, күрүнениң дук планынга киириштир садып турар. Ону чүгле Бай-Тайга районда эвес, харын республикада эки эгелээшкин кылдыр санап, деткиир ужурлуг бис.

«Бай-Тал»— районда эң хөй сарлыктыг совхоз. Ам ында сарлык малдың саны 4 муң чоокшулап турар болгаш одар-белчиир чедишпестеп бар чыдар. Ынчангаш ону өске совхозтаржке уксаалыг мал кылдыр садарынче улуг кичээнгейни салып, хөйү-биле садып-даа турар. Оон түңнелинде совхоз эрткен чылын чүгле сарлык ажылындан 76 муң рубльдиң арыг орулгазын алган!

Бай-Талдың сарлык кадарчылары бо юбилейлиг чылда малының баш санын улам көвүдедир өстүрерин, төрүүр 100 сарлыкка онаштыр 85 бызаа алыр планын ажыр күүседирин хүлээнген болгаш май Пленумунуң шиитпирлерин, ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын боттандырары-биле чүткүлдүг ажылдап турарлар. Оларның мурнуку одуруунда хоочун сарлыкчы коммунист Даржаа Бөрзек-оолович Иргит холу дыңзыг, сеткили сергек базып орар.

Х-К. МОНГУШ.
Бай-Тайга район.

Н. Чадамба Кызылдың алгы заводунуң идик даараар цехинде мурнакчыларның бирээзи. Ийи чыл бурунгаар ол анаа өөреникчилеп кирген соонда бодунуң кызымак чорууу-биле эш-өөрүнүң ачызында ээлчег нормазын доктаамал ажыр күүседир апарган.

Бо хүннерде Найданов Чадамба ийиги кварталдың хууда планныг онаалдазын хуусаа бетинде доозар дээш кызымак ажылдап турар.

ЧУРУКТА: Н. Чадамба ажыл үезинде.

ЭРЗИННИҢ ХАРЫЛЗААЧЫЛАРЫ

Юбилейлиг чылдың социалистиг хүлээлгезин, планныг даалгаларын хуусаадан эрте күүсеткеш, ССРЭ-ниң 60 чылын төлептиг уткуур дээш калбарган чарышка идепкейлиг киришкен. Эрзин районнуң харылзаа белдириниң болгаш салбырларының ажыл-ишчилери шалыпчы ажылдааш бирги кварталда чедиишкиннерни чедип алган. Почта харылзаазының планы 103 хуу, тускай харылзааның даалгазы 214 хуу күүсеттинген. Почта салбырының оператору коммунист М. Куулар, мурнакчы почтальон, район Совединиң депутады, «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медальдың эдилекчизи С. Кешпи олар социалистиг хүлээлгезин чедиишкиниг күүсеткеш, шалыпчыларның одуруун баштаан.

Почтальон С. Кешпи харылзаа белдиринде ажылдаандан бээр он чыл болган. Солун, сеткүүлдерни чагыкчыларга чогуур үезинде чедирип берип келгенинден оон ажылынга хамаарышкан чангыс-даа хомудал болуп көрбээн. Почтальоннар аразында күш-ажылчы чарыштың тиилекчизи болбушаан, ынак мергежилинге хөй аныяктарны өөреткен, оларның идегелдиг дагдыныкчызы.

Район Совединиң депутады хүлээлгезин база эки күүседип, соңгукчулар-биле ужуражып, оларның чагыгларының күүселдезин хандырар дээш кызымак ажылдап келген. Хоочун почтальон район Совединиң депутадынга кандидат кылдыр база катап депшиттирген. Чангыс чер чурттугларының идегелин бүзүредип, ол хүлээлгезин эки күүседир дээрзинге бүзүрел улуг.

Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы С. Тава, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг коммунист Р. Долумажап, электри монтёр К. Бегзикей харылзаа белдиринде хөй чылдарның иштинде ажылдаан хоочуннар. Олар билиг-мергежилин аныяк өскенге дамчыдып берип келгеннер. Дуржулгалыг хоочуннарның ачызында шилип алган мергежилинге хандыкшып, чонга ачы-дуза чедирер хүлээлгезин эки күүседип турар аныяктарның саны чыл келген тудум көвүдеп орар. Комсомолчу аныяктар В. Демир-оол, Л. Ижи, Р. Самдан олар эрткен айның хууда хүлээлгелерин ажыр боттандырганнар.

Чурттакчылыг суурларда харылзаа салбырларының аразындан «Нарын» совхозта салбыр (эргелекчизи М. Бады) бирги кварталдың планын 100,2 хуу күүсеткеш, тиилекчи болган. Бай-Дагның, Мөрениң харылзаа салбырлары (эргелекчилери К. Чопуй, С. Күдер) кварталдың планының күүселдезин үзүп, ачы-дуза чедирериниң даалгаларын ажыл-херекке боттандырбаан.

Чаа бажыңнар чогуур үезинде ажыглалга кирбейн, саадашкынныг туттунуп келгенинден «Чаа орук», «Мөрен» совхозтарга чаа автоматтыг телефон станцияларын киириммейн барган. «Мөрен» совхозтуң харылзаа бажыңын № 5 КМК-ның (начальниги С. Сакты-Сүрүң) тудугжулары эрткен чылын-на ажыглалга киирер турган. Ол бажыңны кылганы багай, фундаментин өйбак-дежик одалга системазы үрелик.

А. ТАВА.

АЧЫ-ДУЗА ЧЕДИРИП...

Бурун шагдан бээр тывалар өглерге чурттап чораан. Кошкун амыдыралдыг чораан өгбелеривистиң оран-савазының амыдыралчы ужур-дузазы амгы үеде хевээр артып, чаагай-жыды туттунгап бажыңнарда чурттап орар малчыннар безин оон ажыгын ам көрүп чоруур. Кадарчы кижи черле ындыг малдаан малын деңгидип алыры-биле чылдың дөрт үезиниң аайы-биле хонаштарын солуур. Ынчангаш өг малчыннарның чарылбас эдилели.

Чадаана хоорайның үстүү талазында үлетпүр комбинадының девискээринге чеде бээрге тип каан өг ыяжы каракка дораан илдигер. Ону комбинаттың уран-шевер чазаныкчылары кылып турар. Оларның ажыл-ижин сонуургааш чазаныр цехке келирививиске, чыскаалдыр тургускан станоктарның дааш-шимээни, анаа чаңчыкпаан кижиниң кулактарын уюкталдырыптар.

Делгем өрээлдиң дөрүнде арыңнарын аяк хээзи-биле угулзалап каастаан аптараларны бот-боттарының кырынче катташтыр салып каан. Оларның-биле чергелештир үлгүүрлер база чыскаалыпкан. Цехтиң чазаныкчылары өгге салыр мебель аймаан бүдүрүп, шалыпчы ажылдап турар улус болду. Юбилейлиг чылдың эрткен дөрт айларының планныг онаалдаларын 112 хуу күүсеткеш, даалгадан ажыр 3,6 муң рубльдиң мебелин бүдүргеш, чагыкчыларже чоруткан.

—Бистиң комбинаттың цехтериниң аразында күш-ажылчы чарыштың түңнелин квартал санында үндүрүп турар. Бирги кварталдың ажыл-херээн түңнеп чугаалажырга, бистиң цех мурнаан болган. Ынчангаш шилчиир Кызыл тук болгаш 150 рубль-биле шаңнаттывыс. Күш-ажылчы чедиишкиннеривиске боттарының үлүүн он ажыг чыл ажылдаан хоочуннар-даа, чала ийи-үш чылдың иштинде көрүп чоруур аныяктар-даа бир дөмей киирген. Ол-бо кижиниң эки ажылдаан деп ылгаары берге. Бир дем-биле ажылдап келдивис—деп, бригадир Б. О. Сержикей чугаалады. Шынап-ла, бо бригаданың чагыкчыларының саны арбын. Оларның бүдүрген мебельдерин республиканың бүгү бүзүнүндөн келген хереглекчилер ап турар. Ынчангаш олар кирген чагыгларны үезинде күүседир дээш кызымаккай ажылдап турар.

Коллективтиң хоочуну, аныяктарның хүндүткелдиг дагдыныкчылары апарганнар хөй. Оларның чамдыктарын бригадир таныштырды. Биченек Монгуш—холушкак мергежилдиг, бешки разрядтыг станочниги. Чээрби беш чыл дургузунда чазанып, янзы-бүрү марканың станоктарының ээзи апарган. Оон арга-дуржулгазы байлак, бодунуң мергежилинге хөй аныяктарны өөреткен. Доктугу Түлүш — бүдүрүлгениң шалыпчыларының бирээзи. Комбинатка он ажыг чыл ажылдааш, холушкак мергежилдиг, станочниктиң бешки разрядының шынзылгазын холга туткаш, ону ажыл-херээнге бадыткаан. Ажылгыр-кежээ дагдыныкчыларын дөзэн комсомолчу оолдар Александр Ондар, Александр Монгуш мергежилдиң бедиинче дилим базымнарын кылбышаан, хоочуннардан дудак чокка ээлчег үлүүн күүседип, эрес-кежээ ажылдап турарлар.

Белен болган аптара өөрүнүң чанында туружуп залепти. База бир чагыгның күүсеттингени ол.

— «Аалчыларынар-даа» арбын-на боор, оларның чагыгларын күүседип четтигер-дир силер бе? — деп, бригадирден сонуургадым.

— Өг иштиниң дериг-херекселдерин хереглээш кайыырактан безин чагыг кылып келир. Чоннуң кирген чагыгларын күүседир дээш кызып ажылдап келдивис. Чагыглар чогуур үезинде бүтпейн баарга оларның ээлеринге-даа, биске-даа, дыка хомудалчыг. Оон чылдагааны—чамдык материалдарның чедишпейн турарында. Өг ыяжын болгаш мебель аймаан бүдүрүп турар болганывыста, биске фанера биле чымчак материал кончуг хереглеттиннер. Ынчаарга фанераның бараанын эрткен чылдың ноябрь айдан эгелээш бо хүннерге чедир көрбедивис. Ол материал-биле бисти Чурт үлетпүр эргелели хандырып турар. Үлег ёзугаар алыр фанеравыс биске келбейн, та кайнаар барып турар чүве. Оон ужуру-даа билдинмес—деп, бригадир Болат Ондарович харыылады.

Чымчак материалды олар тайгага боттары белеткээш маш сөөртүр машиналарга сөөртүрүп алыр. Бригадир-биле хөөрежип олурувуста бир кижи чедип келгеш, мендилешкеш:

— Чымчак материалдарны сөөртүп эккелдим. Кайа дүжүрерил—деп, ол айтырды.

— Бистиң коллективтиң база бир хоочуну Докпак Биликтир. Чээрби чыл чолаачылап турар кижи—деп, бригадир таныштырды. Ыяш сөөртүр автомашинаның чолаачызы комбинаттың мурнакчыларының бирээзи болду. Чолаачылар аразында күш-ажылчы чарышка эрткен кварталдың тиилекчизи болгаш мактадып, шаңнаткан.

Чаа хевирниң хемчээлин улгаттырган өгнү бүдүрерин комбинат шиңгээдип эгелээн. Чаа өгнүң үлегер-хевирин чазаныр цехтиң чанында тип каан. Үр үениң дургузунда фанера келбээниндеп өгнүң хараачазы, эжии кылдынмайн келген. Ырак-узак черлерден келген чагыкчылар четче-бүрүн белеткеттинмээн (хараачазы, эжии чок) өг ыяжын алыр ужурга база таваржып турар.

«Далайга дамды дуза» дижир чугаа база уткалыг. Бир эвес комбинаттың бүдүрүлгезинге эргежок чугула фанера-биле хандырылганы Чурт үлетпүр эргелели үзүктелдирбес болза чоннуң хереглели болу берген мебель аймааның болгаш өг ыяжының бүдүрүлгези шуудаар. Чамдык шаптараазыннар турза-даа, түс-түс кижилерниң киирген үлүү коллективтиң чедиишкини, оон өөрүшкүзү апарып, комбинат бо чылдың дөрт айларының даалгаларын чедиишкиниг күүсеткен.

М. ОНДАР.

ЧУРУМЧУДАР

Кандыг-даа маркалыг автомашиналар болгаш өске-даа техника (кудумчу бүрүзү-биле кайы-хамаан чок чоруур) кудумчу шимчээшкининиң чурумун Ак-Довуракка сөөлгү үеде сагываастаан.

Хоорай тургустунганының соонда анаа кудумчу шимчээшкининиң чурумунуң демдектерин тургускулаан. Ынчан хоорай чаа-даа тургустунган болза, чолаачылар ол демдектерни барымдаа ап кудумчу шимчээшкининиң чурумун сагыыр турган. Ам байдал шуут өскерилген. Мурнунда тургускулаан демдектер барык шупту чок, оларны кара сагыштыг кижилер машиналары-биле сый азы тура үстүргүлеп каапкан. Оларның чамдыктары шуут чок, машинага чүдүрүп алгаш баргылаан. Чолаачылар ону ажыглааш, ам кудумчулар-биле кайы-хамаан чок чоруп туруп берген. Анаа чиже кылдыр Тудугжулар сууруң көргүзүп болур. Ында № 2 ортумак школа чаны-биле Гагарин кудумчузундан Дружба кудумчузунга чедир чүък машиназы чоруур хоругулуг. Ындыг турбуже олар кандыг-даа машина хамаан чок чоруп турар. Оон ангыда Чкалов кудумчузунда «Солнышко» уруглар сады бар. Анаа чолаачылар уругларын эртениң-не боттарының машиналары-биле эккээр, кежээ оон алыр. Анаа кандыг-даа маркаларлыг машиналарны кижи көрүп болур.

Бо дээрге чүгле чаңгыс чиже-тир. Хоорайда он-он уруглар [illegible]. Оон ангыда хоорайда кудумчу шимчээшкининиң чурумун сагывайн турарындан хөй автоаварии, озал-ондак болуп турарын база айтып каар херек.

Барыын-Хемчик райкүүскомунуң иштики херектер килдизи ылаңгыя ГАИ үстүнде тээрымча чок байдалды дарый эттсе чогуур.

М. ООРЖАК.

КАЗАХ ХОЙЛАР

1913 чылдың күзүнүнде амгы Өвүр районнуң Көк-Сайыр-Аксы, Иштии-Бел деп черге алды өг-бүле казахтар хенертен көжүп келген. Оларны углап-баштап чораан улуг назылыг кижизиниң адын Аксалбаев дээр турган, а тывалар ону бодунуу-биле Ак-Сал ирей деп адай бергеннер.

Ол казахтар уруг-дарыы-биле кады 20 ажыг кижи турган. Көжүп кээрде, боттары каш чылгылыг, тевелиг, казах хойларлыг келгеннер. Ынчан ол ынчаар чурттап чораан тываларга демир аймаа кончуг ховар турганындан ол казахтарның эккелгени аът дагазын, демир-хүүректи, кускунхаайны, озукту, демир-дестен кылган саваларны улус хөлчок сонуургаан. Демгилери ол ынчаар Ирбитейге, Иштии-Белге ийи кыжын кыштааш, бир-ле чазын дүне кала көжүп чоруй барганнар. Оларның кайнаар углааның улус билбейн барган.

Ол казахтар кады-кожа чурттап чорааны тывалар-биле хөлчок найыралдыг, кымда чүү барын, деңге үлежип чорааннар.

Тыва, казах дылдарда хөй сөстер боттарынга төрелдешкек болгаш, кожалар улаванда хостуг чугаалажыр апарган. Тывалар ол үеде төрүттүнген оолдарын, уругларын Казак-оол, Казак-Уруг деп адап ап турганнар.

Казахтар көжүп чоруур чылында бистиң кырган-ававыс Шокар-Хандываага, теве дег чогаалдыг, тудушкак узун дуктуг, казах уксаалыг чеди хойну белекке берген. Ол хойлар сөөлүнде барып Чалаатының Ирбитей чурттап турган Кара-Тум ттарның хойларының 30 хуузу чедир өскен чүве-дир. Ол чоок кавының [illegible]зу казах хойларны дыка магадаар, садар, орнажыр турган. Шынап-ла, ынчанмас арга чок: хойларның бирээзи-ле 3—4 килограмм чедир дуктуг бээр, алыс боду эъткир-боткур, чаглыг улуг кудуруктуг, сүткүр, үргүлчү ийистээр, хураганнары белен өлбес.

Казахтар Чалаатыга көжүп кээп турда, Шокар-Кадай (бистиң кырган-ававыс) оол божаан чүве-дир. Оон адын Казак-оол деп адаан. Оглу өзүп келирге, өнчү кылдыр 10 хойну ол кадай үзүп берген. Сандан Казак-оол 1930 чылда Күрүмаа-биле өг-бүле туткаш, ол казах хойларын, Тыва Арат Республикага мал бажын өстүрер дугайында 1940 чылдагы кыйгырыгга үндезилээш, 600 баш чедир өстүрген. Чыл санында төрүүр 380 хоюндан 390—400 хураганны ап турганнар. Партияның болгаш күрүнениң көскү ажылдакчызы, чогаалчы С. Тока ол дугайын бодунуң чогаалдарының бирээзинге бижээш, Тумат Санданның ажыл-ижин дөпчү көргүскен.

Сандан Казак-оол, Сандан Күрүмаа 1949 чылда «Торгалыг» колхоз тургустунуп турда, анаа кирер дугайында билд:, ишкиниң бижип, ынчангы казах уксаалыг 360 хоюн колхозка салган. Ол хойларны ынчан Өвүрнүң девискээринге өстүрүп болур хойлар-дыр деп, тускай эртемниглер тодараткан.

Казах уксаалыг ол хойлар ам «Торгалыг» совхозта колдуу төнген, хайнакташкан, эвээш аалдарда каш хойлар бар.

Бистиң республикага ындыг казах уксаалыг хойларны өстүрзе кандыг ирги? дээн бодал-биле бо материалды бижидивис.

М. МОНГУШ,
Т. САНДАН.
Өвүр район.

Лекция пропагандазы

СЫРЫЙ ХОЛБААР

Идеология фронтузунуң ажылдакчылары ажылчы чоннуң улам бедип турар негелделеринге дүүштүр ажылының хевирлерин болгаш методтарын эртемге үндезилеп тургузары негеттинип турар. Аас пропагандазында бир кол кижи—лектор болур. Ол массаларга партияның болгаш чазактың политиказының дамчыдыкчызы.

Чөөн-Хемчик районнуң «Билиг» ниитилелиниң 22 эге организациязында 285 лектор бактаап турар. Оларның хөй кезии башкылар, эмчилер, партия, совет органнарының ажылдакчылары, ажыл-агыйларның удуртукчулары, тускай эртемниглери. 1982 чылдың бирги кварталында лекторлар 754 лекцияны номчаан, оон иштинде партия чазактың чугула доктаал шиитпирлериниң дугайында 325 лекцияны номчаан.

Лекция номчулгазы «Тыва», «Алдан-Маадыр», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтарда, Сүт-Хөлдүң кижи эмнелгезинде эки чоруп турар.

Лектор кижи бодунуң ажылдап турар ажылының, мергежилиниң зайы-биле 1—2 теманы шилип алгаш, ону амыдырал-биле холбап турган, лекцияның дээштиини, үре-түңнелдиин чедип алыр. Бистиң лекторларывыстың хөй кезии бодунга тускай теманы шилип алгаш, номчуп турар. Чижээ, «Алдан-Маадыр» совхозтуң салбыр эргелекчизи Ч. Ооржак, «Сугаттыг черниң беримчези», «Чыраа-Бажы» совхозтуң директору К. Куулар «Кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң мурнакчы дуржулгаларын совхозка нептередири», райкүүскомунуң улус өөредилге килдизиниң инспектору С. Монгуш «Школачыларның эстетиктиг кижизидилгези» болгаш «Делегей байдалы», райкүүскомнуң социал хандырылга килдизиниң эргелекчизи В. Ховалыг «Назылап кырааннарга, ажылдаар шиидээн ышкынганнарга, хөй уругларлыг иелерге күрүне дузаламчызын бээр дугайында» болгаш өскелер-даа шилип алган темаларынга лекцияны номчуп турар.

Лектор кижи амыдыралдан чыып алган билиин үргүлчү бедидер. Ол ажылдап турар коллективинде, районда, республикада, бистиң Төрээн чуртувуста болгаш делегейде кол-кол болуушкуннарны бижип демдеглеп ап чоруур. Шак ындыг дыңнакчыларның хүндүткелин чаалап алган доктаамал лекция номчуп чоруур лекторлар бисте хөй. Оларга Т. Ш. Сарыглары, Д. Н. Ховалыгны, Г. К. Кандыыр-оолду, С. К. Ондарны, Д. Б. Кара-Салды, Б. Намзырайны болгаш оон-даа өскелерни таныштырып болур.

Оон-биле чергелештир лекция пропагандазында четпестер чок деп болбас. Шилип алган доктаамал темазы чок, белен лекция алгаш, ону дыңнакчыларның ажыл-ижинге таарыштыр ажылдап кылбас, амыдырал-биле холбавас лекторлар бар. Эрге-хоойлу камгалалынга хамаарышкан лекциялар эвээш номчуттунган. Бо талазы-биле районнуң улус суду, прокуратуразы, райкүүскомнуң иштики херектер килдизи тодаргай ажылды чорудар үе келген. Ол ышкаш шериг-патриоттуг, пролетаржы интернационализм болгаш атеизм темаларынга лекциялар эвээш. Карл Маркс аттыг, «Хөндергей», «Сүт-Хөл» совхозтарда тускай эртемниглер лекция пропагандазынга четпес киржип турар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин, партия Төп Комитединиң май (1982 чыл) Пленумунуң материалдарын ажылчы чоннарга калбаа-биле пропагандалаар ажылды районнуң лекторлары амгы үеде калбартып эгелээн. Ынчангаш совхозтарда парткомнар, бүдүрүлгелерде, албан организацияларда партия эге организациялары лекция пропагандазын улам дээштиг болдурар дээш удуртулганы күштелдирери негеттинип турар.

М. ДУГУРЖАП,
районнуң «Билиг» ниитилел организациязының харысалгалыг секретары.

Үлегерлиг корум-чурум дээш

САГЫНДЫРЫП, СҮМЕЛЕП...

Кодээ Советтиң чанында профилактика чөвүлелиниң ээлчеглиг хуралы. Оон мурнундагылары дег база организастыг эрткен. Профилактика чөвүлелиниң кежигүннери, районнуң партия, совет, хөй-ниити организацияларының төлээлекчилери хурал мурнунда тургустуруп турар кижилер-биле чаңгыстап чугаалажырда, беседаның янзы-бүрү арга-хевирлерин ажыглап турарын көрдүм. Ындыг янзы-биле негелделиг, шыңгыы чугааның дээштиг болуру чугаажок. Оон түңнелинде чамдык кижилер частырыын эрте дээре миннип, ажылдыралдың шын оруунче база катап киргилээн. Хөй-ниитиниң киржилгези-биле боттарының частырыын эдип алганнар суурда шынап-ла эвээш эвес.

Профилактика чөвүлелиниң бо хуралынга херээн сайгарттып турганнар оон түңнел үндүрерин аазааннар. Чөвүлелдиң ажылы оон-биле кызыгаарланмас. Самагалдай кодээ Совединге депутаттың кандидады Даш-оол Бууйевич Кунгаа удурткан профилактика чөвүлели ажылын эчизинге чедирер чаңчылдыг.

Профилактика чөвүлели суурда бүдүрүлге, албан организация черлери-биле быжыг харылзаалыг. Байы-бир коллективтиң кежигүнү арагаже сундулуу-биле, хөй-ниитиниң корум-чурумун хажытканы-биле профилактика чөвүлелиниң хуралынга кирип тургустурган болза, ол дугайын ук кижиниң хамаарыштыр коллективинге албан дыңналыр.

Самагалдай суурнуң албан организацияларында, бүдүрүлгелеринде үлегерлиг корум-чурум дээш ажыл багай эвес чорып турар. Анаа өске хөй-ниити организациялар-биле кады профилактика чөвүлелдериниң киржилгези улуг база улуг. Чижээ, районнуң херекчилер ниитилелинде Д. Мижит, Сельхозтехниканың районнар аразының каттыжыышкынында М. Тирчин удуртуп турган болгаш өске-даа коллективтерде профилактика чөвүлелдериниң ажылы эки, көскү. Ук коллективтерниң удуртукчулары чөвүлелдерниң ажыл-чорудулгазын деткип, боттуг дузаны чедирип турар. Мындыг харылзаалыг ажылдың коллективтиң ниити ажылынга, планныг онаалдалар күүселдезинге дээштиг бедик болуру чугаажок. Чижээ, Сельхозтехниканың районнар аразының каттыжыышкынында хөй-ниитиниң корум-чурумун хажыдар таварылгалар чок деп болур. Оон түңнели бүдүрүлге көргүзүглеринде көстүп турар. Бүдүрүлге—районда мурнакчыларның бирээзи, планныг онаалдалар ай, квартал санында эки күүсеттинип турар болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедик.

Кодээ Советтиң күүскому, суурда профилактика чөвүлели-биле кады «төгерик стол» артынга ажык чугааларны чорударын организастап турар. Ындыг чугааны кварталда бир катап эрттирип турар. Ажык чугаага кымнар киржирил? Кодээ Советтиң күүскомунуң болгаш профилактика чөвүлелиниң чалааны-биле бүдүрүлге, албан организация черлериниң удуртукчулары, ында партия организацияларының секретарьлары, местком даргалары. Чугаа колдуунда хөй-ниитиниң корум-чурумунче угланыр. Оон киржикчилери коллективтеринде корум-чурум айтырыын канчаар шиитпирлеп турарын чугаалаар. Мындыг ажык чугаа өөредиглиг, ажыктыг болуп турар. Оон бир коллектив кожазының ажылының дуржулгазын шиңгээдип албышаан, боттарының өскелеңге замчыдар. Бо ажылды кодээ Совет чаа чорудуп эгелээн. «Төгерик стол» артынга болган баштайгы чугаа ажыктыг талазын көргүскен. Үе эрткен тудум, ону эрттирер талазы-биле арга-дуржулга улам мөөңнеттинер дээрзи билдингир.

Самагалдай кодээ Совединиң күүскому хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыглаарынче эвээш эвес кичээнгейни угландырып турарын үстүнде чүүлдер бадыткаар.

В. КУУЛАР.

Тес-Хем район.

ӨРТ АЙЫЫЛЫН БОЛДУРБАС

Аъргa-арыг кадыкшылдың үнер дөзү, кат-чимистиң шыгжамыры. Аъргa-арыгның коргунчуг болгаш кара сагыштыг дайзыны бар. Ол болза өрт-түр. Бистиң республиканың даглыг черлеринге өөскүп үнген өрттер улуг когаралды таварыштырып турар. Анаа удур демиселди чылдың-на чорудуп келген. Эрткен чылын аъргa-арыгны өрттен камгалаар, чаа ыяштарны олуртур, бо ажылды улам хөгжүдер хемчеглерни ап чорударынга чарыгдаар кылдыр 2,5 миллион рубльди тускайлаан.

Тывага 10 ыяш ажыл-агыйы черн. 30 лесничество аъргa-арыгны камгалаар ажылдарны чорудуп турар. Оон ангыда 22 өрт-химиктиг станция бар. Олар өртке удур ажылдарны чорудар талазы-биле чамдык чедиишкиннерни чедип алган. Ыңаттыг өртү агаардан хайгаарап көөрүнге авиация дузалап келген. Ажылчы чоннуң ортузунга өртке удур тайылбыр ажылдарын — лекция, беседаларны муң ажыр номчаан, 1248 плакаттарны тургускан, республика болгаш район солуннарынга хөй санныг чүүлдерни парлаан, 25 делгелгени организастаан болгаш өске-даа ажылдарны кылып чоруткан.

Эрткен чылын аъргa-арыгны өрттен камгалаар талазы-биле Өвүр, Бай-Тайга, Эрзин районнар, Барыын-Хемчиктиң, Балгазынның ыяш ажыл-агыйлары эки ажылдааннар. 1981 чылдың Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының түңнели-биле Балгазынның өрт-химиктиг станциязы шаңналдыг черни ээлээн. Бо коллективтиң ажылдакчылары чон ортузунга тайылбыр ажылдарын доктаамал чорудуп, харылзааның болгаш өрт өжүрериниң херекселдерин эки байдалга тудуп турар.

Өртке удур профилактика ажылын лесниктер И. Ф. Никитин, А. Е. Лубошников, Л. Н. Юрков, В. И. Носов, И. П. Черепанов боттарының участоктарынга дээштиг чорудуп келгеннер. Сезон дургузунда хайгааракчы ужудукчулар Г. Н. Михуткин, В. И. Соколов, парашют-өрт командазының инструкторлары Л. А. Косс, Г. В. Дерягин, парашютистер В. Ф. Лубошников, А. Г. Петухов, В. И. Синилов болгаш өскелер-даа кызымак, чүткүлдүг ажылдап келгеннер.

Чедиишкиннер-биле чергелештир четпестерни чок деп болбас. Шагаан-Арыгның, Тес-Хемниң, Кызылдың, Чадаананың ыяш ажыл-агый коллективтери хүннүң негелдезинге дүүштүр ажылдавайн турар. Районнарның күүсекчи комитеттериниң шиитпирлерин ёзугаар бадылаттынган өртке удур демисел чорудуунуң оперативтиг планнарын долу-бу-биле күүсетпес, профилактика ажылдарын чорударынче кичээнгей салбас, улус депутаттарының чер-чер Советтери-биле чамдык совхозтар болгаш бүдүрүлгелер удуртукчуларының харылзаазы кошкак.

Эрткен чылын республикага 353 өрт болган. Аажок улуг девискээрлиг аъргa-арыг өрттенген. Өрт колдуунда-ла июнь, июль айларда болгулаан. Бии-Хем, Улуг-Хем, Кызыл, Тожу, Тес-Хем районнарының девискээринге болгулаан өрттерни өжүреринге улуг бергедээшкиннер турган. Ынчангаш анаа өөскээн өрттер улуг когаралды чедирген. Өрт кыва берген үеде ажылчын күштү чогуур үезинде организастап шыдавааны, шалыпкын кеделип, дээштиг хемчеглерни албааны-дээш Шагаан-Арыг ыяш ажыл-агыйының директору В. П. Шурчин, Кызыл хоорайның —М. П. Середин, Кызыл районнуң —В. П. Бархов олар хемчег алысканнар.

1981 чылдың май 16-да Кызыл районнуң ыяш ажыл-агыйының девискээринге өрт хып эгелээн. Ол Черби суурдан кеступ тураа-даа, мында ыяш ажыл-агый пунктузунуң удуртукчулары дораан-на дээштиг хемчеглер албаан. Эртенинде өрт болган чер чоогунга дөрт парашютист дужуруп каан. Лесничество ажылчыннарны чүгле май 19-та чоруткан. Ынчан өрт дыка улуг девискээрни ээлей берген. Ыяш ажыл-агый министерствозунуң ажылдакчызы турган В. С. Кушнер, лесничийниң дузалакчызы В. Н. Стародумов өрт болуп турган черни каапкаш чоруй барганнар. Оларга сөөлүнде шыңгыы хемчег хүлээткен. Оларның соонда өске кижилер база чана бергеннер. Өрт катап хып эгелээш, 53 хонук уламчылап турда. Кызыл хоорайның бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының ажылчыннарын организастап тургаш, арай деп өжүрген.

Шак ындыг берге байдал Тураның ыяш ажыл-агыйының девискээринге база болган. Анаа өрт июнь 1-ден 22-ге чедир болган. Хөй кижи күжү, күштүг техника ажыглап тургаш ону өжүрген.

Ыяш белеткээр черлерниң девискээрин аштап, арыглаваазы кайда-даа бар. «Тыва кодээ тудуг» трестиң Тураңда, Шуурмакта ыяш ажыл-агый пунктуларының 25—20 гектар хире девискээрлерин аштап, арыглаваан болуп турар. Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйының Чербиде пунктузунуң девискээри база ындыг. Ажыглаттынмайн барган улуг, бичии чудуктар, доорбаштар, хыртыңчар болгаш өске-даа ыяш артынчылары оруктар кыдыында, ажык шөлдерде, ыяш пунктузунуң херимниң иштинде бок-моолак болу бергилээн чыткылаар.

Аъргa-арыг иштинге чораан өртү болдурбазының чурумнарын сагывас, от-биле кичээнгей чок кижилер бар. Эрткен чылын 131 шак ындыг чурум үрекчилерин тудкан. Оларның 110-унга материалдыг хемчег онаатан.

Бистиң республикада милиция албанының инспекторлар бөлүүн организастаан. Оперативтиг дилээшкиннер хемчеглерни ап чорутпушаан, олар аъргa-арыг иштинге болу бээр өрттерниң чылдагаанын тып, буруулуг кижилерни илередир сорулгалыглар. Ынчалза-даа чамдык районнарда оларның ажык-дузазы эвээш болуп турар. Чижээ, Чөөн-Хемчик районнуң күүскомунуң иштинде херектер кылдызынге сөөлгү ийи чылда үш инспектор солушкан. Ол районда инспектор Н. В. Сапаа бодунуң хүлээлгезин кошкак күүседип турар. Буруулуг кижилерниң херектерин суд органнарынче шилчиттейн шыгжап келген. Улуг-Хем районнуң күүскомунуң иштики херектер кылдызының инспектору Н. С. Прудников дыка сула ажылдап турар. Чөөн-Хемчик, Каа-Хем, Кызыл районнарның улус судтары өрт кыпсыкчыларының дугайында херектерни чогуур үезинде көрбейн, дыка үр саадап турар.

Аъргa-арыгны өрттен камгалаары чүгле анаа хамаарылгалыг кижилер — ыяш ажыл-агыйының коллективтериниң, эки-тура өрт дружиналарының, милиция албанының инспекторларының эвес, а кижи бүрүзүнүң, бүгү хөй-нииттиниң херээ дээрзин утпас херек. Ынчангаш өрт айыылы болу бээр үелерде — частың болгаш чайның айларында аъргa-арыг иштинге чораан кичээнгейлиг болуру, от-биле кайы-хамаан чок аажылавайн, серемчилелдиг чорууру күзенчиг. А өрт болу берген таварылгада, шалыпкын болгаш шиитпирлиг хөделип тургаш, ону чок кылырынга хууда үлүүнер киирериңерни дилеп тур бис.

Т. БАРААН,
республиканың ыяш ажыл-агый министриниң оралакчызы.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА

ПРАГА. Чехословак Копршивнице хоорайда «Татра» дээр автомобиль заводунуң болгаш Минскиниң «БелавтоМАЗ» каттыжыышкынының аразынга кады ажылдажылга дугайында керээ бүдүрүлге болгаш эп-найыралчы харылзааларны улам хаңыладып, калбартырынга улуг идиглиг болур.

Чехословак болгаш совет автомобиль бүдүрүкчүлери амгы үеде материалдарны, оттулар чүүлдү, энергияны камнаарынче онза кичээнгей салып турар. Ол ышкаш «станоктан станокче» деп шимчээшкин улам калбарар. Ооң ачызы-биле Минскиниң автозаводунуң эң эки ажылчыннары болгаш специалистери боттарының чехословак эштери-биле шуут-ла ажылдаар черлер: цехтерге, конструктор бюрозунга, кезектер чыыр черге барып, дуржулга солчуушкунун кылыр.

Копршивницада автомобиль бүдүрүкчүлери Минск чурттуглар-биле кады ажылдажылга болгаш ажыл-херечи харылзаа дээрге, «Татраның» моон соңгаар улам чедиишкинниг хөгжүүрүнүң чугула чүүлдериниң бирээзи деп санап турар. Чоокта чаа ол заводтан «Т-148» дээр бир түс муң дугаарлыг автомобиль кылдынып үнген. Ол автомобиль Совет Эвилелиниң байдалдарынга дыка таарыштыр кылдынган.

Бо чылын чаа—«Т-815» дээр машинаны кылып үндүрүп эгелээр. Совет Эвилелинге шылгалданы тудуп эрткен ол автомобильдиң техника талазы-биле эки чүүлдери—ийи чурттуң специалистериниң сырый кады ажылдажылгазының түңнели болган.

МЕЛИОРАЦИЯ КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙНЫ ХӨГЖҮДЕР

БЕРЛИН. ГДР-ниң Шверин округунда кодээ ажыл-агыйның кол-кол тарылга шөлдериң мелиорастаарын бүгү таралыг программа ёзугаар чорутканының түңнелинде бедик дүжүткүр апарган.

Камгалал одуругларын, кургадылга бугаларының хөй четкилери, суггарылга адырлары 10 муң гектар шөлдүн чер иштиниң суунуң деңнелин агаар-бойдустуң болгаш чылдың үезиниң аайы-биле таарыштыр ажыглаар арганы берип турар.

Мелиорация — ГДР-ниң кодээ ажыл-агыйның хөгжүдериниң эң чугула угланыышкыннарының бирээзи. Чуртта 6 млн. ажыг гектар тарылга шөлүнүң дөрткү гектар бүрүзүле суггарылгалыг бооп турары ону тодаргайы-биле бадыткап турар.

ҮЛЕТПҮР АРТЫНЧЫЛАРЫН АЖЫГЛАП ТУРАР

СОФИЯ. Бо беш чылда болгар химиктериниң мурнунда салдынган чугула сорулгаларның бирээзи — үлетпүр артынчыларын чер-ле болганынга ажыл-херекке ажыглаарының аргаларын ажылдап кылгаш, тывары бооп турар. Ол сорулганы күүседир дээш «Девня» дээр комплекстиң специалистери база ажылдап турар. Олар совет эштери-биле кады ажылдап тургаш, химия үлетпүрүнүң болбаазырадылгазындан артар продукт — фосфогипсти сайзырадып тургаш, ажыглаарының аргазын тыпканнар. Олар ындыг материалдан тудуг ханаларын дуглап, шывар калбак панельдерин кылыр дуржулга-бүдүрүлге херекселин база тургускан. Ооң бүдүрүкчүлүү — чылда-ла 120 муң дөрбелчин метр панельдер болур.

Ниитизи-биле фосфогипсти болбаазырадып кылырының тускай программазын чуртта ажылдап кылган. Чижээ, ооң-биле цемент кылырда бойдус гипизин шуут солуур деп турар. Ону күгүр кислотазын кылып алырда чиг-эт кылдыр ажыглаар аргаларын дилеп турар.

Болгар специалистерниң санап турары-биле алырга, чылдың-на чурттуң химия бүдүрүлгелеринге 1,7 млн. хире тонна фосфогипс мөөңнеттинип турар. Ол бойдус чиг-эдинден дыка чиик үнелиг болгаш кодээ ажыл-агыйга чугула фосфор чемишчидилгелерин бүдүрерин улам көвүдедир, ажыглаарынга чугула делгем шөлдерни хостаар, а эң кол чүүл—бойдус чүүлдериниң хирлениринг болдурбас арганы бээр.

УЛАМ КАЛБАРЫП ТУРАР

БЕЛГРАД. Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлели-биле Югославияның кады ажылдажылгазы улам-на калбарып турар. Ол садыг-экономиктиг харылзааларны быжыглаарынга, Югославияның ажыл-агыйының чугула сорулгаларын шиитпирлээринге идиглиг бооп турар. Ол дугайын Белградка болган парлалга конференциязынга ЮСФР-ниң эвилелдиң күүсекчи вечеаниниң кежигүнү Мито Пейовский демдеглээн.

Амгы үеде Югославия ЭДЧ-биле энергетика, нефть болгаш газ казып, тывар үлетпүр, машина кылыр бүдүрүлгелер, кодээ ажыл-агый, химия болгаш аъш-чем үлетпүрү дээн ышкаш, ындыг чугула адырлар талазы-биле кады ажылдап турарын ол дыңнаткан. Бүдүрүлгени специализастап, кооперастаар дугайында 60 хире дугуржулгаларны чарган, оларның чартык кезии машина кылып үндүрер адырга хамаарышкан.

(СЭТА).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

ШЫҢГЫЫ ЧӨРҮЛДЭЭЛЕР

ПАРИЖ. Капиталистиг эң улуг чеди чурттуң Версаль ужуражыышкынының үезинде АКШ-тың президентизи Р. Рейганның болгаш өске киржикчилериниң аразынга чөрүлдээлер шыңгыы болганын АФП агентилел демдеглээн. Ак бажыңның баштыңының Барыын чүктүң саң-экономиктиг эң чидиг айтырыгларын чугаалажырындан кичээнгейни хоорудурар болгаш Чөөн база Барыын чүктерниң аразынга харылзааларның айтырыгларынче чугаалажыышкынны угландырар дээн оралдажыышкыннары Каттышкан Штаттарның эң чугула эвилелчилериниң шиитпирлиг удурланыышкынын болдурган.

Канаданың, Англияның, Францияның, Италияның, ГФР-ниң болгаш Японияның удуртукчулары социалистиг чурттар-биле садыг-экономиктиг харылзааларны кызыгаарлаарынче Рейганның кыйгырыын шугумчулекчи ёзу-биле көрүп турарын көргүскеннер. Ындыг угланыышкынга эң шиитпирлиг ойтур шавыышкынны Канаданың премьер-министри П.-Э. Трюдо биле ГФР-ниң канцлери Г. Шмидт бергеннер. «Совет Эвилелинге удур ылгай көрүүшкүннүг хемчеглерге сонуургалывас чок» деп, канада делегацияның төлээлекчизи журналистерге медеглээн.

АКШ-тың болгаш ооң эвилелчилериниң аразында экономиктиг дыка хөй айтырыглар дугайы чарлыышкын болу бергенин «Вашингтон пост» солун демдеглээн. Версальга ужуражыышкынның киржикчилери экономикага хамаарыштыр оларның үзел-бодалдары президент Рейганның туружундан ылгалып турарын көргүскен деп, америк Эн-би-си дээр телекампания айыткан.

АКШ-тың Чөөн болгаш Барыын чүктерниң аразынга садыглажыышкынны кызыгаарлаарынче угланган ыйыышкынынга Барыын Европаның чурттары удурланып үнген деп, Лондонуң «Санди таймс» солуну бижээн. Ындыг харылзааны камгалап арттырары политика-даа, экономика-даа талазы-биле кончуг чугула кылдыр ГФР-ниң санап турарын ол солун онзалап демдеглээн.

Чөөн болгаш Барыын чүктерниң аразында садыг-экономиктиг харылзааларны кызыгаарлаарын негеп турар президент Рейганның ыйыышкынынга Версаль ужуражыышкынының өске киржикчилери тужуп бербээннер деп, Францияның президентизи Франсуа Миттеран парлалга конференциязынга медеглээн.

ГАВАНАГА УЖУРАЖЫЫШКЫН

ГАВАНА. Кубаның Компартиязының ТК-зының Бирги секретары, республиканың Күрүне чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы, кала-даа каттышпастар шимчээшкининиң даргазы Ф. Кастроның Панаманың президентизи А. Ройо-биле Гаванага ужуражыышкыны болган. Каяа-даа каттышпас чурттар шимчээшкининиң ээлеп турар туружунга холбаштыр делегейниң чамдык айтырыгларын чугаалажыры-биле түр үениң ажылчы аян чорууң кылып, А. Ройо Кубада барган.

Фолклеңд (Мальвина) ортулуктар дээш чөрүлдээ-биле холбаштыр тургустунган байдалды, ол ышкаш Төп Америкада болгаш Кариб бассейнинде байдалды олар чугаалашкан.

КНО-нуң Кол Ассамблеязының чепсегленишкинниң дүжүрер талазы-биле понедельникте ажыттынган ийиги тускай сессиязы-биле холбаалыг айтырыгларны база көргеннер.

Ф. МУРИНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ВЕНА. Ортумак ыракшылдың чаа америк ракета-ядролуг чепсектерин Барыын Европага эккеп сайгара тургузар дугайында натоуну шиитпирни боттандырарынга эң шиитпирлиг удурланыры эргежок чугула. Каринтия чериниң партия удуртулгазының хуралынга ол дугайын Австрияның Компартиязының Даргазы Ф. Мури медеглээн. Ол планнардан ойталаары чепсегленишкинниң дужурериниң талазынга чугула базым болур ийик.

Ядролуг чепсектиң бүгү хевирлерин хоруурун күштүг болдуруп чорударын австри коммунистериниң удуртукчузу негеп, ол идеяны Европада болгаш АКШ-та политиктиг болгаш хөй-нииттиң дыка хөй ажылдакчылар деткип турарын демдеглээн.

Тайбыңның болгаш нейтралитеттиң идепкейлиг политиказын чорударынче Австрияның чазаан Ф. Мури кыйгырып, КНО-нуң Кол Ассамблеязының чепсегленишкинниң дужурер талазы-биле ам болуп турар ийиги тускай сессиязынга ол айтырыг дугайты тодаргай саналдарын австри чазак киирер ужурлуг деп онзалап демдеглээн. Бир эвес ол чазак Европага ядролуг чепсээ чок зонаны тургузарын шиитпирлиг деткиир болза, Австрияның эрге-ажыктарынга таарышкан болур деп, АКП-ның Даргазы медеглээн.

ДАЙЫННЫ БОЛДУРБАС

НЬЮ-ЙОРК. «Эртемденнер болгаш ядролуг дайын» дээр конференция ында доозулган. Дайынны болдурбазының болгаш тайбыңны камгалаарының айтырыгларын, боо-чепсекти эндере бүдүрерин шеглээриниң аргаларын америк төөгүчүлер, социологтар, эмчилер, экономистер үш хүн чугаалашканнар.

«Арлыш читпес чүдек-бужар каргыш Каттышкан Штаттарга опаашкан, чогум-на харын АКШ 1945 чылда Японияга удур ядролуг чепсекти бир дугаарында ажыглаан болгай» деп, Нью-Йорк университединиң экономика профессору С. Спектор бодунуң саналынга айыткан. Ам Вашингтон ону база дагын ажылдааарын болап, Совет Эвилели-биле «узамдыгышкынныг» ядролуг дайынны чорударының планнарын тургузуп турар-дыр. Ындыг дайынны болдурбас ужурлуг бис деп, ол медеглээн.

«Першинг-2» дээр эң чаа чүс-чүс—ракеталарны болгаш чалгыннаг ракеталарны Барыын Европага аппарып сайгара тургузар дээр Вашингтоннуң бодалын шыңгыы шугумчулээш, Тафт аттыг университеттиң төөгү профессору М. Шервин «ол планны боттандырары делегей тайбыңынга халапты таварыштырар ийик» деп онзалап демдеглээн. Ам бар америк ядролуг күштер «бүгү чер бөмбүрзээн чаза тепсиптеринге четтир болгаш харын-даа артык» деп, ол айыткан. Ындыг турбуже Рейганның администрациязы тайбынче хоозун кыйгырыглар салып, херек кырында стратегтиг боо-чепсектерни улам ынай эндерилдирериниң планнарын кылып турар. «Чепсегленишкинге боттуг контрольду бот-боттарынга бүзүрежириниң болгаш улустар аразында дүшкүүрелдиг чорукту кошкадырының байдалында харын чедип ап болур» деп, ол онзалап демдеглээн.

(СЭТА).

АЖЫЛЧЫН АҢГЫНЫҢ ЭВИЛЕЛДЕРИ БОЛГАШ ЭВИЛЕЛЧИЛЕРИ

Аңгының болгаш политиктиг эвилелдериниң стратегиязының айтырыгларын национал, түс чер болгаш делегей хемчээлдеринге коммунистер үргүлчү чугаалажып көрүп турар. Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының 1976 чылдың июнь-да болган Берлин конференциязы тайбын дээш, айыыл чок чорук болгаш социал деңнилге дээш демиселге үреплиг түңнелдиг кады ажылдажылганы чедип алыр сорулга-биле делегейниң демократтыг бүгү күштериниң аразынга харылзааларны калбартырының эргежок чугулазын онзалап демдеглээн.

Үениң мурнакчы аңгызы болур төөгүлүг хүлээлгезин ажылчын аңгы күүсетпишаан, бүгү ажылчы чоннарның үндезин эрге-ажыктарын илергейлеп турар. Ажылчын аңгының политиктиг дуржулгазы улгаткан тудум-на пролетарижы эвес ажылчы чоннар ону долгандыр чоорту сырый каттыжып турар. Ажылчын аңгы революстуг демиселге капитализмге удурланышкак өске аңгыларның болгаш социал бөлүктерниң эрге-ажыктарын болгаш чүткүлүн деткип турар. Ажылчын аңгының болгаш ооң эвилелчилериниң революстуг демиселиниң дуржулгазы амгы үеде улам улгадып турар.

Пролетариаттың удуртукчу ролю дээрге, социализм дээш революстуг демиселге ажылчын аңгының монополиязы эвес-тир. Ажылчы чоннарның эрге-ажыктары дээш, социализм дээш бодунуң чайгылыш чок революстуг демисели-биле ажылчын аңгы мөлчүткен өске аңгыларның болгаш социал бөлүктерниң революстуг энергиязын күштелдирип турар. Ажылчын аңгы оларны революстуг чорудулгага киириштирип, революстуг политиктиг платформага каттыштырарын күзеп турар.

Ниитилелдериниң социал тургузуунга ханы өскерилгелер сөөлгү үжен чыл дургузунда капиталистиг болгаш хөгжүп орар чурттарга болгулаан. Ол өскерилгелер аңгының болгаш политиктиг эвилелдериниң айтырыгларын шиитпирлээринге улуг салдарны чедирип, коммунистерниң стратегиязынга болгаш тактиказынга боттуг чаа чүүлдерни немеп турар. Демократтыг болгаш социалистиг чаартылгалар дээш демиселге ажылчын аңгының кол эвилелчизи эрткен үеде тараачыннар болуп турган. Сайзыраңгай капиталистиг чурттарның чонунуң ниити составынга тараачыннарның үлүү амгы байдалдарда доктаамал эвээжеп турар. Ол чурттарда кодээ ажыл-агыйның чону амгы үеде тараачыннар хевирлиг эвес болуп турар. Сайзыраңгай капиталистиг чурттарда кодээ ажыл-агый чону—фермерлер, колдуунда кодээ ажыл-агый буржуазиязы болгаш кодээ ажыл-агый ажылчыннары азы ажылчын аңгының отрядтарының бирээзи-дир.

Колониалдыг хамаарылгадан хосталган чурттарда тараачыннар ажылчын аңгының эң-не массалыг эвилелчизи болуп турар. Ынчалзажок ол чурттарда тараачыннар—феодалдыг ниитилелдиң тараачыннары эвес-тир.

Ооң-биле чергелештир, амгы үеде ажылчын аңгының чаа эвилелчилери база тывылып келген. Хоорай чонунуң ортумак бөлүктериниң ролю бедээн. Бо айтырыгның революстуг чорудулганың практиказы бадыткаан. Чижээ, Чилиниң ажылчын аңгызының болгаш хоорайларның чонунуң ортумак бөлүктериниң база оларның эрге-ажыктарын илергейлээн политиктиг күштерниң быжыг эвилели хандырбааны Чилиге революцияның аштырганының кол чылдагааннарының бирээзи болган.

Сайзыраңгай капиталистиг чурттарның хоорайлар чонунуң ортумак бөлүктери ажылчын аңгының база чугула эвилелчизи болуп турар. Чоннуң ортумак чаа бөлүктериниң тыптырын монополистиг капитализм болдуруп турар деп, В. И. Ленин айыткан. В. И. Лениниң ол айтыышкынының шынның бистиң хүннеривистиң практиказы бадыткаан. Капиталистиг чурттарның хөй пуруузунда чоннуң ортумак бөлүктериниң саны көвүдеп турар.

Хоорайлар чонунуң ортумак чаа бөлүктериниң хөй пуруузу — хамыктың мурнунда эртем-техниктиг интеллигенция-дыр. Ол интеллигенция күрүне-монополистиг капитализмниң байдалдарында ниитилел амыдыралынга улуг рольду ойнап турар. Эртем-техниктиг интеллигенция ажылчын аңгы-биле доктаамал чоокшулажып турар.

Ю. КРАСИН,
философия эртемнериниң доктору.

Оттавада Федералдыг парламенттиң бажыңының мурнунда шөлге чоокта чаа канада демократтыг хөй-нииттиң массалыг митингизи болган. Чыылган чон Канаданың иштики херектеринге Каттышкан Штаттарның каржызы-биле холгаарлаашкынынга килеңнээшкинниг удурланыышкынын илереткеннер. Социал херегледерге тускайлаан акша-хөреңгини улам-на кызырып турган, дайын белеткелинге чарыгдалдарны ам-даа көвүдедирип Пентагон оон негеп турары билдингир. Ол митингиге чүве чугаалаан кижилер АКШ-тан хөй санныг боо-чепсекти садып алырындан ойталаарынче болгаш чурттуң девискээрин америк ядролуг ракеталарны шылгаар девискээр кылдыр хуулдурарын соксадырынче Канаданың чазаан кыйгырып турганнар.

ЧУРУКТА: митингиниң киржикчилери федералдыг парламенттиң бажыңының чанында турлар.
А. МЕЛИКЯННЫҢ фотозу.
(СЭТА).

Уран чүүлдүң кижилери

ДЕРСУНУҢ АЧЫЗЫНДА

«Сегиржип алышкын» деп ийи сериялыг уран-чечен- кинофильмниң сөөлгү тырттырышкыннарын дооскан соонда Еревандан өг-бүлези-биле төрээн Тывазынче чоокта чаа зөп келген РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң улустуң артизи, Тываның күрүне шаңналының лауреады М. М. Мунзук-биле бистиң корреспондентивне интервью кылган.

— Колдуунда-ла шин артизи болгай силер, Максим Монгужукович, а кинога ойнаар деп күзел канчап төрүттүнүп келгенил?

М. М. МУНЗУК: Бир эвес шиилерге ойнап чорбаан болзумза, сценага дадыгышкынны, ол талазы-биле билигмергежилди чедип албаан болзумза, күзел турза-даа, кинофильмнерге маадырлар рольдары ойнаары аажок берге азы шуут болдувмас-даа турган боор. Уран чүүлге ам 53 чыл бараан бооп чор мен. Ынча үениң иштинде чалыы шаамдан тура-ла тыва-даа, очулдурган-даа шиилерге киржип, дыка хөй рольдарны ойнап келдим. Өөренип, чогуур эртем-билигни-даа алган мен. Ынчангаш сценага ойнаарының хөй чылдарда чыдынган арга-дружулгазы мени киноларга ойнаар, сеткил-сагыштан хандыгышкынны. дидим, шыдамык болгаш шинитпирлиг чорукту негээр, эң парын болгаш берге база харыысалгалыг ажылга чедиргеин бо. Шиилерге ойнап чораанымның салдары улуг болганы ол.

ТАР үезинде шеригге үрер хөгжүмге киржип турган мен. Ол база-ла уран чүүлге хамаарыжыр болгай. Барык оон эгелээш-ле уран чүүлдү сонуургай берген мен.

Үжен чылга чедир боттарывыстың тускайлаң үжүк-биживис бар эвес, шиилерни аас-биле удур чогаадыш ойнап турдувус. Ол үеде уран чүүлге сонуургалдыг айыяктар клубка чыглып кээп, шин ойнаарын баштай дугуржуп алыр турган бис. Ам бодаарымга, каттырынчыг чүве-дир ийин. Кижилерниң хевир-дүрүзүн, идик-хевин, аажы-чаңын барымдаалап, «сен дүжүмет бол», «сен лама бол» дээн янзылыг тус-тус рольдарны кижилерге онаар чүве. Оон ойнап-ла эгелээр, кады ойнаан эжиниң чугаазының утказын бодап тургаш-ла харыылаар болгаш шимчээшкинни, хеделиишкинни кылыр. Ынчап тургаш-ла бир шин хевирлиг чүвени коллективтиг-биле тургузуп алыр, оон улуска ёзулуг ойнап бараалгадыр.

Бир-ле дугаар Виктор Көкоолдуң тыва дылга «Чалым-Хаяң» деп шинзи кеспүн келген. Бижип чогаадып каан чүвени чүү боор, чонга көргүзер дээш, ону белеткеп эгелээн бис. Хаактап билбес кижи дугайында каттырынчыг шин чүве. Авторлуг баштайгы шин ол болган. Ында мен Чалым-Хаяның ролюн ойнап турган мен. Оон соонда чогаадып бижээн авторлуг шиилер арбыдаан, Салчак Токаның «Узун-Кара, Семис-Кара» деп шинзинге Узун-Караның ролюн баштай И. Бадра, а оон соонда мен ойнап турдум, Семис-Караны С. Тока ойнап турган чүве. Узун-Карага мээң дурт-сынымны таарыштыр, кыска болгай. Ынчангаш автор аңаа бир сагыгыр чүве кылган. Семис-Караның талазындан «толдаадаа болза узун шинчилиг, чок-даа болза бай шинчилиг эр-дир ийин» деп домакты тып кирген. Мээң дурт-сынымны Узун-Карага таарыштыр ол домак бижиг туда берген.

1935 чыл үезинде В. Көкоолдуң «Хайыраан бот» деп шинзи кеспүн келди. Ужур-утказы-даа эки шин болган. Шин ойнаар улустар амыраан бис. Амгы «Хайыраан бот» авторлуң артистер-биле хөй чылдарда ажылдан келгенивис түңнелинде чаартының. неметтиниң. эде тургустунган. А баштайгызында каш-ла калбак кыдыраан арнында бижиттинген чангыс көжегелиг шин болгай. Ында база Кара терекке астына бээр. Ынчангаш харын Уран биле Салбакай:

Адыр терек, сен-не-дир сен,
Авам ышкаш угбам эккел.
Ирик терек, сен-не-дир сен,
Ием ышкаш угбам эккел —

деп, уяранчыг кылдыр ырлап турар чүве «Хайыраан ботта» эр маадырларның шуптузунга, Сарыг ашактың кадайының ролюнга безин ойнап тургулаан мен.

1940 чылда театрны хөгжүмшин училищези кылдыр эде тургускан соонда ажылдавышаан, Совет Эвилелинден чаладып келген И. Я. Исполневтиң удуртулгазы-биле программа ёзугаар беш чыл иштинде өөренип келдивис. Оон эгелээш-ле тыва чогаалчыларның-даа, орус дылдан очулдурган классиктиг-даа шин чогаалларын калбак-биле дидим, улам чедиишкинниг ойнап турар апарган бис. Амга чедир ойнаан рольдарым та чеже?! Чоорту шору дадыга бергеш. улуг башкы В. И. Ленинниң ролюн ойнап көрзе ден күзелбодап чоруур апарган мен. Сөөлүнде барып артист эжим О. Намдараа биле совет драматург Н. Погодинниң «Боолуг кижи» деп шинзинде В. И. Ленинниң ролюн ойнаары-биле Москвага өөренип. шенелдеп эрткен бис. Ол рольга эжим эң таарыжы болган...

— Кинога ойнаарынче каггыг янзылыг шилчээн силер, амыдырал-чуртталганга, чогаадыкчы ажылыңарга ол кайы хире салдар чедирип турарыл?

М. М. МУНЗУК: Аныяамда «Чапаев», «Тракторист», «Күбань казактары» дээн чижектиг киноларны көргеш, ында артистер ышкаш, кинога ойнап көрзе деп бодап чоруур апарган мен. Дүне-даа, хүндүс-даа ол бодал бажымдан ыраастаан. Эң баштай-ла О. Сагаан-оол, Л. Соболев болгаш С. Сарыг-ооллуң спенарий бижээн «Ак-көк хемниң кижилери» деп уран-чечен кинофильмде кадарчы Делгерниң ролюн ойнаан мен. Оон соонда ат-алдарлыг артистер-биле ужуражып, оларның ажыктыг сумелерин . дыңнап, арга-дружулгазын өөренип, элээн каш кинофильмнерге ойнагыладым. Мосфильм студиязының будурун үндүргени «Хереченнин читкени» деп уран-чечен кинода бурят анчы, орук баштакчызы Деге-Доржуның ролюн мен, — а шагдаанның ролюн ат-сураа нептерээн артист В. Золотухин ойнаан. Кинога ойнап кажараан ол артистен хөйүү-ле өөренип билип алган мен. Ол кино Совет Эвилелинге тарап, калбаа-биле үнүп эгелээн соонда, мээң адрезимге көрүкчүлериң таарзының, сеткилханган чагаалары оон-моон көэп турар апарган. Көрүкчүлернин ол чылыг сөстерлиг чагаалары мээң хей-аъдым киирген. Оон соонда өске-даа киноларга ойнагыладым.

Амыдыралымда бир өөрүнүүг болуушкун —шинчилекчи эртемден-чогаалчы Владимир Клавдиевич Арсеньевтиң сураглыг ному «Дерсу Узалага» үндезилеп тургускан (режиссёру А. Куросава) база-ла ыпдыг аттыг уран-чечен фильмде кол рольдарның бирээзинге ойнаанym болур. Ында орук баштакчызы тывынгыр-сагыңгыр, бедүүн, биче сеткилдиг. эрес-дидим, шыдамык гольд Дерсу Узаланың ролюн ойнаан мен.

Экспедициянын начальнигн эртемден Арсеньевтиң ролюн сураглыг артист Юрий Соломин ойнаан. Кады ажылдаарга чиик, кижиге арга-сүмени үргүлүү бээр. эки-ле эш чүве! Ол кинога ойнаар кылдыр мени канчап шилип, тып алганнарын ол? Ындыг айтырыгны ужуражылгаларга көрүкчүлер бо-ла сала бээрлер. «Дерсу Узаланы» кино кылдыр тургузуп. спенарийни бижип турган. делегейде сураглыг япон режиссёр Акира Куросава «Хереченнин читкени» деп кинону көргеш. Ында орук баштакчызы бурят ашактың ролюн мээң ойнап турарым аңаа аажок таарышкан. Ынчангаш Дерсуну ойнаары-биле мени сураглап тып алганнар. Шиилерге ойнаар эвес, кинога ёзулуг бойдустуң бодунга ойнаары дыка берге. Кошкак ойнаар болза. шынгадаа дүүшпейн баар. амы-тында-даа айыылдыг чүүлдер таварыжып болур. «Дерсу Узаладаа» ындыг чөрлер хей. Ол хамык айыыл. бергелерни фильмде киржип турар өскедаа артист эштерим-биле бир дөмей шыдамыккай ойнап эрткен мен. Ынчангаш «Дерсу Узала» деп уран-чечен кинофильмивис 1975 чылда Бүгүделегейниң Москвага болуп эрткен IX кинофестивалыңга алдың шаңналга чедип. эң эки деп үнелелди алган. 1976 чылда «Дерсу Узалага» Американың кино академиязының «Оскар» деп шаңналын база тывыскан.

Ук кино тарап үнүп эгелээн соонда ужуражылгаларже оон-моон чалалгалар-даа эңдере көэп туруп берген. Көрүкчүлер-биле ужуражылгаларже олут-чыдын чок аян-чоруумдаа эгелээн. Эң хандыгын ойнаан маадырым —Дерсу Узаланың ачызында Совет Эвилелинде барбаан-четпээн черим барык чок. харын оон эрткеш. Японияга-даа, Францияга-даа, ГФР-ге-даа чаладып четкиледи.м.

Сөөлгү үеде «Арменфильм» студиязын будурун үндүрүп турары «Сегиржип алышкын» деп уран-чечен кинода өг-бүлем —Кара-кыс Намзатовна: уруум Галина. оон огду бичии Аяс олар кады ойнап турар бис. Коряк кырган Комонун ролюн —мен. оон кадайы Натсаның ролюн Кара-кыс Намзатовна. бичии Комону Аяс. райком секретарының хүлээп алышкын черинде секретарь ролюн Галина ойнап турар.

«Сегиржип алышкында» киржип турарларда база-ла ат-сураглыглар бар. Түрүүкчү-режиссёру Армян ССР-ниң улустуң артизи. Күрүне шаңналының лауреады. профессор Юрий Еразиркин спенарийниң автору ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң кежигүнү, Зорий Балаян. Ким дээр тедеп чок маадырның ролюн ойнап турар РСФСР-ниң болгаш Армян ССР-ниң улустуң артизи Армен Джигарханян болгаш өске-даа чаа өөнүктерлиг болдувус.

Ук киноның ужуп-утказын солуннарда бижээн болгай, оны ам катаптавас мен. Оны көрүкчүлер боттарынар удавас көрө бээр силер.

Р. ДОЛЗАТМАА.

КӨРҮКЧҮЛЕРНИҢ СОНУУРГАЛЫ

Театр

Херээжен кижиниң, ие кижиниң аар эскет чок, ужу-кыдым тывылбас ажыл-ижин кезээде хүндүлеп чаңчыккан мен деп, эш Л. И. Брежнев «Сактыышкыннар» деп номунга бижээн. Шынап-ла чырык чер кырында эң-не үнелиг чылыг, чымчак сөс ава болгай. Адаарга-ла эргим, артында-ла ааска эптиг. Энерелдиг авалар эвес болза, чырык хүн адаанга хостуг-шөлээн чурттазга каяа турар. Ынчангаш хензиг чажывыстан эгелеп акшын кырыжевиекe чедир хүн бүрүде оларны адап, алгап-йөрээп чоруур бис.

Бистиң театрның сценазынга Тыва АССР-ниң аңдарлыг артизи режиссёр Кадр-оол Сагдының оруузундан очулдургаш тургускаңы татар драматург Шарит Хусеиновтуң «Аванның ак платьезин» деп шинзин республиканың Эрзин, Тес-Хем районнарының ажыл-ишчилери улуг сонуургал-биле эң баштай көргеннер. Ук шииде хөй уругларлыг ие кижиниң салым-хуузун. эрткен амыдыралын, өөтүрүп каан ажы-төлүүнүң янзы-бүрү аажы-чаңын көргүскен. Шин амыдырадчы ханы уткалыг, дээштиг болганын суур бүрүзүнге көрүкчүлер сагыш-сеткилиниң ханызындан сөглеп турганнар. Ылаңгыя «Нарын» совхозтуң партком секретары, көрүкчү Ф. Артынаның артистерге байыр чедирип сөс ап, чүве чугаалаанында аныяк өскенниң кижизидилгезинге шиниң утказы дээштиг болганы илереттинген. «Тес-Хем» совхозтуң кодээ Культура бажыңының директору Б. Доюндуп театрның түскай демдеглел дептеринге дараазында делегеренгей өөстерни бижээн.

«...Шиинги сеткилимниң хапызындан таалал, кээргел, сагыш човаашкын-биле ийи катап көрүп, шин тонгужеге хөйүү бодап, чамдык черлериңе караам чажы бүзүдеңейнин орду. Езулуг аваның ажы-төлүүнге кандыг болурун чамдык чедир билбейн чоруурлар ылап-ла билинген боор. Бодум хуумда авамны сактып, бо шин амыдыралдың бодундан төрүттүнген дээрзинге бүзүредим. Шинди көргүскени ышкаш чаңгыс иеден төрүттүнзе-даа, шак ындыг янзы-бүрү аажы-чаңнарлыг ажы-төлдер бар. Артистерниң күүселде бүргүзүн магадал-биле көрдүм...»

Мындыг бодалдар, күзээшкиннер театрның чогаадыкчы ажылынга улуг дузаны чедирип турар, чаа дилээшкиннерниң, ажыдыышкыннарның тыптып турары-даа ында.

Оон аңгыда, Тес-Хем районнуң клубтары, культура бажыңнары сентелге, чылыглаашкын ажылын ей-шаанда эгелей берген, чонну культурлуг дыштанылгаже организастаар талазы-биле бедик деңнелде чоруп турары өөрүнчүт-дүр. Ынчалза-даа эрзинчилериниң сөөлгү үеде шин, концерт коор идепкейни мурнукузундан кошкай бергенин элдепсиндивис.

Д. МОНГУШ,
артист.

ЧЕМДЕН ХОРАННАНЫЫШКЫН

Чоокта чаа бир өг-бүледен 6 кижи—авазы, ачазы, уругларының хөлчок багай байдалдыг район эмнелгезинге келген. Эмчилер оларның аарааның чылдагаанын тодарадып көэрге, билдингени болза — кежээ аът эъдинден кылган мун артының арай ажыксый берген турбуже чылыткаш, ишкеннер. Ол өг-бүленің кижилери ажып. баксыраан мүнден хорааннаның аараан. Белеткээниң соонда элээн үр үеде чылыг черге тургаш, ажып баксыраан чемге каракка көзүлбес. хензиг дириг амытаннар — микробтар дүрген өзүп-көвүдеп, чемге хорааннаашкынның кол өөскүдүкчүлери болуп турарлар.

Микробтарның өзүп, көвүдээриңге чылыг херек чүве болганда, чайгы үеде чемден хорааннаныры хөй болгулаар. Чемден хорааннаның аарааның кол демдектери болза: хенертен кижиниң эъди изиир, хөөн булганыры ийикпе кустурар, ижин-шөйүдү аажок аарып, куду олуртура бээр. Аарыг чиик болган таварылгада элээн каш шак, ийикпе бир хире хонук эрткенде аараан кижиниң байдалы экижий бээр. А бир чамдыкта хорааннаныышкын аар дээп, эмчи дузазын дүрген чедирбес болза өлүп-даа болур. Ынчангаш чемге хорааннагаш аараан бичии уругларны дүрген-ше эмчиже чедирзе чогуур. А улуг кижилерге хамаарыштыр эмчи дузазын дарый чедирштер арга чок таварылгада, аараан кижиге чылыг сугну элээп хөйнү, бир литр чедир ижирткеш, албадал-биле кустурар болза, байдал түгээртеп, чоорту экижир. Ынчан ижин-шөйүндүже кирген хорааның чем сугбиле кады кустунуп үне бээр. Чемден хорааннаның аарыыр чорукту болдурбас төлээде, чайгы үеде чемни өгбүледе кижи сашына өйлей белеткеп алза чогуур. Бир эвес чем артып калыр болза, ону ылап-ла соок черге, соодукчуга үр эвес үеде шыгжаап, эки хайындырыпкаш, чемге катап ажыглаар ужурлуг.

Аъш-чемге хереглеп турарывыс чемнерден дүрген ажып-баксырап, үрелиг чемнерге тыртказ эът база оон кылган котлеттер, пирожкилер хамааржыр. Ол ышкаш сметана, творог база ындыг.

Чайгы үеде колбаса аймаан үр үеде шыгжавайн, ону 10-15 минут хире хайындырган, азы үске хаарган чемге ажыглаар. Өг-бүлеге бичии уругларны чүгле чаа белеткээн, эки шынарлыг, чымчак чемнер-биле чемгерери чугула. Үш хар четпээн уругларны, аргалыг-ла болза хөйниитиниң чемненилге черлериниң чемгербезе эки.

Чемден хорааннаныышкын консервалап кылган чемнерден болуп болур. Ол аарыгның өөскүдүкчүлери, консервалар иштинге, агаар чок черге, өзүп-көвүдээн микробтар болур. Ындыг консерваларның дүвү дөстейин үүн келир, оваарымча чогу-биле оларны чемге ажыглаанындан болган хорааннаныышкын аарыын ботулизм деп адаар.

Хораглыг чем чиген соонда бо аарыгның демдектери 2 шак хире болганда йийкпе, бир хонгында билдинин кээп болур. Аараан кижиниң шаа чок, бажы дескинер, карактарының көөрү баксыраар. Оон аңгыда чүве ажыртынмас, дыл зөлбестей бээр. Ынчап аараан кижиниң эмнелгеге дүрген чедирери чугула. Ындыг янзылыг хорааннаныышкынны болдурбас дизе, өг-бүлеге чемни консервалап белеткээрде, бүгү чем болгаш ногаа-чимистерниң эң-не экизин, бүдүүн шилин алгаш, ону ылык чүп, изиг сугга хайындырар. Саваны база ынчаар кылгаш консервалаар.

Демир савалыг консервалың аскыц ажыткаш, чигенипиң артыын катап ажыглаар болза хорааналын болур. Ынчангаш консерва артыын дораан-на шил саваже салыр херек.

Хөй-иинтиниң чемненилге черлеринде ажылдан турар кижи бүрүзү салат, торт, кисель, пирожное дүрген ажылчал, микробтарның өзүп, көвүдээринге кончуг таарымчалыг дээрзин келген кижилерге сагындырып, оларны соок черге тургузарын негеп турары таварылга эвес.

Ынчангаш чылдың-на тускай программа ёзугаар тургускан кичээлдерге ол дугайын эмчилер тайылбырлап бээрин хөй-иинтиниң чемненилге черлериниң эргелекчилери организастаар сорулгалыглар.

Д. ОЮН,
республиканың санэпидстанциязының эмчизи.

В. КАРА-САЛДЫҢ «Хөглүг чай» деп фотоэтюду.

УЖУРАЖЫЫШКЫН

Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейиниң хуралдаар залынга Бүгү-эвилелдиң музейлер хүнүнге тураскаатkан ужуражылга эрткен.

Музейниң эртем ажылдакчызы чогаалчы М. Б. Кенин-Лопсан, Кызыл хоорайның хоочун чурттакчызы М. И. Пахомов болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, эки турачы Т. Х. Таржа-биле ужуражылганы организастаан. Кызылдың № 2 ортумак школазының 6 «а» клазының өөреникчилеринге башкы И. Д. Шара-Хөө ажык кичээлди эрттирип, ужуражылгага идепкейлиг киришкен.

Бүгү-эвилелдиң музейлер хүнүнге дүүштүр Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейиниң төөгүзүүдеи кыска сактыышкынны чугаалап берип, музейнин экспонаттарының. музей ажылының төөгүге. ниитилелге ажык-дузазын ыылганнарга М. Б. Кенин-Лопсан эгезинде сонуургаткан. Оон соонда чалаткан аалчылар М. И. Пахомов, Т. Х. Таржа база солун сактыышкынларны чугаалаан.

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында Украинаның хоорай, суурларын хостажырынга тыва эки турачыларның канчаар киришкенин, хоталган хоорайларның, суурларның амгы тайбың украин черде сайзырал. хөгжүлдезин эки турачы Т. Х. Таржаның чугаазындан чыылганнар сонуургап дыңнаан.

Чогаалчы М. Б. Кенин-Лопсан чогаалдарындан чамдык шүлүктерни ужуражылганың киржикчилерине номчуп, утказын тайылбырлап берген. Музейлер хүнүнге тураскаатkан ужуражылга ооң-биле доозулган.

Р. ДОЛЗАТМАА.

МЕДУЧИЛИЩЕ ЧАЛАП ТУР

1982-83 өөредилге чылында Кызылдың медицина училшези дараазында салбырларга өөренирлерни хүлээп алыр: санитар-фельдшер салбыры —өөренир хуусаазы — 2 чыл 6 ай, фельдшерниң—2 чыл 6 ай, сестраның—1 чыл 10 ай.

Билдириишкинни августуң 14-ке чедир хүлээп алыр. Өөренир дээнner орус дылга (чогаадыг азы диктант), химияга (аас-биле) шылгалда тудар.

Директорнуң адынга билдириишкинге кожар үүлдер: ортумак билиг дугайында аттестат (боду-биле), эмчи шынзылгазы (№ 286). 3×4 см. хемчээлдиг алды фото-чуруктар, күш-ажыл дептериниден ушта бижилге, өг-бүлезиниң составының болгаш ада-иезиниң ажыл төлевириниң дугайында шынзылга. Паспортту боду көргүзер. Сургуулдар составынга кирер санаар хуусаазы— августуң 22—24 хүнү.

Училищенин адрези: Кызыл хоорай, Кечил-оол кудумчузунун № 2 бажын: медицина училищези, телефон №№ 2-10-28, 2-41-19, 2-32-44.

КЕЛИР ҮЕНИҢ САДЫГЖЫЛАРЫНГА

Кооперация шугумунга ажылдаар күзелдиг аныяк кижилерни дээди өөредилге черинин кирип өөренир болгаш бот-өөредилгелиг дараазында факультеттерге 1982—1983 өөредилге чылында хүлээп алырын Тыва респотребсоюз чарлап тур. (Тыва националдыг кижилерни конкурстан дашкаар хүлээп алыр):

— үлетпүр барааннарының товароведениези болгаш садының организастаары;

— аъш-чем барааннарының товароведениези болгаш садының организастаары;

— садыгның экономиказы («садыгның экономист-организакчызы» деп мергежил тыпсыр).

Кирип өөренир салбырларга 4 чыл (технология факультединге — 4 чыл 10 ай), бот-өөредилгелиг салбырга — 5 чыл (технология факультединге — 6 чыл).

Билдириишкиннерни хүлээп алыры:

кирип өөренир салбырга ниити чурум ёзугаар кирип турарлар — 1982 чылдың июль 30-ге чедир, «630087, Новосибирск-87, Карл Маркс проспектизи, 26» деп адресче билдириишкин чорудар. Экзаменнер Новосибирскиге август 1-деп 20-ге чедир болур.

Бүгү-ле мергежилдер аайы-биле конкурстан дашкаар киреринге күзээннер билдириишкиннерни «667000, Кызыл хоорай, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, 31, Тыва респотребсоюз, кадр килдизи» деп адресче чорудар. Киреринин экзаменнерни Кызылга июль 10-дан 25-ке чедир дужаар. Потребкооперацияга 2 чылдан эвээш эвес уеде ажылдаан кижилерни бот-өөредилге салбырынга хүлээп алыр. Кызылга белеткел курстары июль 1-ден 10-га чедир ажылдаар.

Институтче кирерлер дараазында эртемнерге экзаменнер дужаар:

товароведение мергежилин чедип алырлар — математиканга (бижимел-биле), химияга (аас-биле), географияга (аас-биле), орус дылга болгаш литературага (чогаадыг бижиир);

«Ниитиниң чемненилгезиниң технологиязы болгаш организастаары» — физиканга (аас-биле), математиканга (бижимел-биле), химияга (аас-биле), орус дылга болгаш литературага (чогаадыг бижиир).

«Садыгның экономиказы» болгаш «Бухгалтер учёду база ажыл-агый чорудулгазының анализиз»—математиканга (бижимел-биле), географияга (аас-биле), ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле), орус дылга болгаш литературага (чогаадыг бижиир).

Ортумак өөредилге черин националдыг школаның программазын ёзугаар дооскан кижилер дараазында мергежилдер ёзугаар чаңгыс-чаңгыс эртемге экзамен дужаар:

«Садыгның экономиказы» болгаш «Бухгалтер учедунга» киреглер — географияга; товароведение база технология — химияга.

Институтче кирерде ортумак эртеминиң дугайында документизиниң демдектериниң ортумак түңүн үндүрер. Көдээден келген, а ол ышкаш Совет Армияга шериг албаны эрттиргеннерге кирери чингелделиг.

Билдириишкинге кожар үүлдер:

1. Дээди өөредилге черинге кирери-биле сөөлгү ажылдан азы өөренип турган черинден удуртукчузу, профэвилел месткомунун даргазы, партия азы комсомол организациязының секретары ук документиге ат салыр.

2. Ортумак эртем дугайында документ, тускай ортумак эртем дугайында документиниң (бодун) эккээр. Дипломга зачёт ведомозундан ушта бижидилге кылыр.

3. Күш-ажыл дептериниден ушта бижидилге, ону таңмабиле бадыткаар.

4. 3×4 см. хемчээлдиг беш фото-чурук.

5. 286 майык ёзугаар эмчи шынзылгазы.

6. Ажылдап турар черинден шынзылга (Бот-өөредилге-биле кирерлерге).

7. Чурттап турар черинден шынзылга.

ХЕМЧИЛЕР БОЛУКСААРЛАРГА

Подтёсовонуң профессионал-техниктиг (хемчилерниң) № 5 ортумак училищези 1982-1983 өөредилге чылынга сургууладарны хүлээп алырын чарлап турар. Училище дараазында мергежилдиг кижилерни белеткеп үндүрер:

1. Механиктиң дузалакчызы штурман. Өөренир хуусаазы— 3 чыл 4 ай.

2. Руль башкарар моторист. Өөренир хуусаазы —3 чыл.

3. Судно эптекчизи электросварщик. Өөренир хуусаазы— 3 чыл.

4. Радиооператорлу электрик. (Судно радиостанциязының). Өөренир хуусаазы —3 чыл.

8 класс дооскан ооллар, кыстарны хүлээп алыр. Хүлээп алганнарны шуптузун ик...хеп-биле (хемчилер формазы), аъш-чем, общежитиебиле хандырар.

10 класс дооскаңнардан училищениң белеткээр кижилери:

1. Руль башкарар моторист. Өөренир хуусаазы —1 чыл.

2. Радиооператорлу электрик. Өөренир хуусаазы —1 чыл.

3. Хем транспортунуң повары.

4. Судно башкарыкчызы-судно механиги. Өөренир хуусаазы—1 чыл.

17 хардан өрү назылыг ооллар, кыстарны хүлээп алыр. Хүлээп алдынганнарны шуптузун айда 75 рубль стипендия болгаш общежитие-биле хандырар.

Училищеге өөренип эрткен үени ниити күш-ажыл стажыңга кирер санаар. Училищеге кирери-биле көэрде, дараазында документилерлиг болур: паспорт азы төрүттүнгенниң дугайында шынзылга, шериг документизи, допчу документ (боду), чуртта турган черинден болгаш өг-бүлезиниң дугайында шынзылгалар, № 286 шынзылга, № 63 шынзылга, школадан характеристика, 3х4 см. хемчээлдиг 8 фото-чуруп, директорнуң адынга билдириишкин.

Училищеге шылгалда чоокка хүлээп алыр.

Өөредилге сентябрь 1-де эгелээр.

АЙТЫРЫГ ТУРГУЗАР АДРЕС: индекс 663134, Красноярск край, Енисей район, Подтёсово суур, № 5 ХОПТУ, директор. телефоннар № № 3-78, 7-69.

Училищеге чедерде таварыыр черлер: Красноярскиден Подтёсового чедир «Метеор» деп теплоход азы Енисейскиге чедир самолёт-биле чедип болур. Енисейскиден Подтёсовога чедир «Ракета» теплоход база чоруп турар.

Теле Видение

ИЮНЬ 10-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 —Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 —С. Прокофьев. № 7 соната. 9.15—«Кино аян-чоруктар клуву». 10.15 —«Дюннарже ырак орук». Хөй сериялыг уран-чечен фильм. 5-ки сериязы. 11.20 — Медээлер. 11.25 — 14.15 — Чапсар. 14.15— Медээлер. 14.35 — «Даалга». Документалдыг телефильм. 15.00 — Уругларга фильм. «Хөглүг үш ээлчег». 2-ги фильм. — «Микошаның частырыы». 16.05 —П. И. Чайковский. Бешки симфония. 16.55—17.10 —Чапсар. 17.10— Аныяк техник—82. 17.45 — «Маадырлыг чорук». 18.15 — «Миллионнарның ленинчи университеди». «Аъш-чем программазы —бүгү чонунуң херээ». 18.45—Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.00 —Телемедээлер. 19.45— «Сонгулдалардан сонгулда чедир». Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

19.45 — «Дюннарже ырак орук». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 6-гы сериязы. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.30 — 23.00 — — «Дюннарже ырак орук». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 7-ги сериязы. Төнгенде —«Бөгүн делегейде». Информация - публицистиг программа.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Уругларга фильм. «Англи дылдан очулга». 13.55 —Испан дыл. 14.25 —«Шыдыраа школазы». 14.55—Медээлер. 15.00—18.30—Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.30— «Чоннуң уран чүүлү». Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

19.00 —«Эртем дугайында».

КЫЗЫЛДАН

19.45 —«Аяның төвү». Информация- публицистика л ы г программа.

МОСКВАДАН

20.00 «Тамчыктыг улунар, чаштар!» «Илбилиг экран». 20.15 — «Сепычевке болгулаан кулалар». Документалдыг фильм. 20.30 — «Музыкалыг киоск». 21.00—«Ye». Информастыг программа. 21.30—22.35— «Ильинский Зощенко дугайында». Фильм-конперт.

Редакторнуң орадакчызы
К. К. САТ.

КИНО

ИЮНЬ 10-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Эрте-бурунгу номнуң тывызыы» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кыска дүн» 9.30, 12.45, «Мария, Мирабела» 11.10, 14.40, «Шуураннын сагындырыг» 16.30, 18.20, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Дон Фрезерниң төөгүзү» 15.00, 16.50, 18.40, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Айсберттер аразынга өлүм» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Шураашкын» 19.30 шакта.

«ЧАЙГЫ»: «Гусар балладазы» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

Агаар

Республикага бөгүн булуттаар, чамдык черлерге дымырадыр чаъстаар. Агаарның температуразы дүне 1—6 градус чылыыр, чамдык черлерге 2—7 градус соор. Агаарның температуразы дүне 15—20, чамдык черлерге 9—14 градус чылыыр.

Кызылга булуттаар, дүне дымырадыр чаъстаар, хүндүс чагбас. Агаарның температуразы дүне 1—3, хүндүс 13—17 градус чылыыр.

Редакциянын адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орадакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, кадрэ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үзетөүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1004.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң галаазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—01712